

2021 • 2

LXXIV. évfolyam • február

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

9 771221 869219 02

Tartalom

Benkő Levente: Könyv és gyertya 3

enciklopédia

Nagy Béla: Dömsödtől Kolozsvárig. Nagy Gábor, a legendás kolozsvári
vendéglős emlékezete 4
Buksa Éva-Mária: A 260 éve elhunyt Mikes Kelemen időszerűsége (1). 12

emlék-lapok

Fülöp László: Erdélyi diákok a bázeli egyetemen 16

könyvesház

T. Szabó Csaba: Egy ókori császár élete. Megjegyzések egy új Marcus Aurelius-
életrajzhoz. 19

színpad

Zokróczy Zenóbia: „Szeretek országjáró lenni.” Beszélgetés Meister Éva
színművésznővel 22

hétköznapi hőseink

Dandé Brigitta, Kovács Barbara, Mazilu Denisa, Nagy Gréta:
Szabó István, a táblaavató és monográfiaíró ember 26

Lapszámunk szerzői:

Buksa Éva Mária – ny. magyarszakos tanár, Marosvásárhely
Dandé Brigitta – diák, Ottomány
Fülöp László – ny. egyetemi tanár, Kaposvár
Kovács Barbara – diák, Ottomány
Mazilu Denisa – diák, Ottomány
Nagy Béla – ny. mérnök, Kolozsvár
Nagy Gréta – diák, Ottomány
T. Szabó Csaba – történész, Nagyszeben
Zokróczy Zenóbia – színművész, Kovászna

A címlapon Nick115 fényképe, forrás: Pixabay. A hátsó borítón II. Rákóczi Ferenc fejedelem ro-
dostói ebédlőháza. Derzsi Elekes Andor felvétele. Kép: Wikipédia.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Könyv és gyertya

Pontosan harminc éve annak, hogy huszadik századi történelmünkben eladdig s azóta is páratlan tüntetésen vonultunk utcákra. Egy-egy szál gyertyát s egy-egy könyvet vittünk magunkkal arra a néma menetelésre, amelyet ama decemberi, romániai rendszerváltozás utáni hetekben, szűk két hónapban, az anyanyelv szabad használatának elemi emberi jogát megérteni sehogyan sem akaró akkori központi hatalom merevsége kényszerített ki, s amely néhány százszázres nagyságrendben mérhető lelket érintett, és mozgatótt meg. A kommunista diktatúra befejezettnek hitt időszakának első olyan megmozdulása volt ez, amelyen úgy zártuk össze sorainkat, mint talán még soha, s azóta sem nagyon, és egymás kezének szorítása, az apró gyertyalángok, a magunkhoz ölelt legkedvesebb könyvek melege soha el nem felejthetően ölelt egybe mindahányunkat. Kifejeztük ezzel egyszersmind azt is, hogy a könyv életünk nélkülözhetetlen tartozéka, mert ismeretet, tudást, lelki-szellemi táplálékot nyújt, s a gyertyaláng a meleg mellett fényt is ad.

Igaz, hogy egy könyvből nem tudható meg minden, amit a világról tudni érdemes, de kettőből már kétségtelenül több, háromból annnyival is több, könyvtárnyiból, de legalább ölnyiből pedig már egészen nagy valószínűséggel kerek(ebb) és egész(ebb) lesz a világ. S ugyanígy igaz, hogy egy kis gyertyaláng még nem elég, hogy melegedni tudnának az emberek, de minden kétséget kizáróan egyetlenegy ilyen parányi fénynél is el lehet már igazodni, ha mély a sötétség, s mint tudjuk, több ilyen apró fényvel akár palotákat is ki és be lehet világitani. Azt is tudjuk, hogy a bolsevik internacionalizmus s a megvadult, sovén nacionálkommunizmus emlőin nevelkedett hatalmasságok képtelenek voltak felfogni ezt a másságigényt, ezt az elemi emberi követelményt. Mármint az anyanyelvű szellemi táplálék és tudásszerzés iránti alapvető emberi igényt és jogot. És azt is tudjuk, hogy az azóta eltelt három évtized alatt efféle dolgaink miként, merre és hogyan alakultak, de itt és most nem erről akarok szólni. A lényeg, hogy ezen a néma tüntetésen az történt – kicsiben – velünk, ami úgy összességében a magyarsággal 1956 késő őszen: visszatértünk saját kultúránkhoz. És ami ama ötvenhatot értő más nemzetiségű testvéreinkkel is történt: visszatérhettek az egyenes gerinchez. Erkölcsi, emberi vonatkozásban, természetesen. Már aki akart.

No, de itt és most például arról akarok szólni, hogy az azóta eltelt harminc esztendő alatt az ismeretek, a tudás megszerzésének eszközei és ezzel együtt lehetőségei korábban nem remélt s nem képzelt tárházzal bővültek ki. Ma már pillanatok alatt, néhány egérkattintással elérhető olyan adalékok és részletek, amelyek megszerzéséhez vagy ellenőrzéséhez korábban könyveket, de legalább -fejezeteket kellett fellapozni. S ha az éppen szükséges könyv nem volt meg a családi könyvtárban, akkor fel kellett hívni valakit, egy barátot, egy ismerőst, egy tanárt, egy, az éppen bűvárolt kérdésben esetleg járatos valakit, hogy nem tudna-e segíteni. Vagy be kellett menni a városi, esetenként a megyei tékába, s ha ott sem volt szerencse, akkor jöhettek a dokumentációs könyvtárak. A műszaki kelléktár s ezzel együtt a világháló távközlési galaxis oda fejlődött, hogy például ma már a közelmúlt vagy/és a régebbi múlt kiadványritkaságai, de esetenként levéltári forrásai, vagy/és ezek alapján összeállított digitális adattárak is tanulmányozhatók akár otthonról, a saját kuckónkból is. S arról is szeretnék szólni, hogy a mostani, kitágult világban ma már szinte bármilyen nyelven bármilyen olvasni- vagy bűvárolnivaló, szinte bármilyen kultúra első kézből elérhető, egyszóval csak az nem él a mai lehetőségekkel, aki nem akar. Más kérdés, hogy ki-ki hogyan tud és akar-e egyáltalán válogatni, meg tudja-e, és egyáltalán meg akarja-e szűrni az emberiségre rázúduló iszonyatos információmennyiséget.

De ama emlékezetes néma tüntetés óta azért néhány dolog mégsem változott. A bolsevik internacionalizmus s a megvadult sovén nacionálkommunizmus emlőin nevelkedett, s a jelek szerint örökletes betegséggént terjedő gondolkodásmód csak más csomagolást kapott, és köszöni szépen, él tovább, miközben ugyanolyan képtelen felfogni azt a másságigényt, ami elemi emberi követelmény. És jog. És egyáltalán. De tényleg nem erről akarok szólni. Hanem arról, hogy a Gutenberg galaxisban született mindenkori könyv, s az a parányi világitóeszköz kivívta, pontosabban tartja és megerősítette örökérvényű jogállását. Mert ha elveszik a villanyt, ha a világűrben keringő, információ-milliókat továbbító műholdaknak valami baja esnék, ha a számítógépünk vagy az adattároló külső merevlemezünk lerohad, ha a telefonunk vagy a laptopunk is lemerül, ott van a könyv. És a gyertya. Meggyőződésem, hogy ez sok harminc esztendő múlva is így marad.

Burdakov

Nagy Béla

Dömsödtől Kolozsvárig

Nagy Gábor, a legendás kolozsvári vendéglős emlékezete

Nagy Gábor egyike volt a békebeli Kolozsvár jelentősebb személyiségeinek, neve kitörölhetetlen a város történetéből.

Nagy Gábor egyike volt a békebeli Kolozsvár jelentősebb személyiségeinek, akinek nevét kitörölhetetlenül beírták a város történetébe, s aki – bár nem vitt véghez világraszóló tetteket – mindennapi életével, családjára iránti szeretetével és gondoskodásával, szakmai hozzáértésével, tisztességes helytállásával s a köz érdekében kifejtett tevékenységével követendő példát mutatott nemcsak kortársainak, hanem a ma emberének is. Az egyszerű pincérből szállodatulajdonossá és dúsgazdag földbirtokossá lett Nagy Gábor élete és munkássága kitűnő példa arra, hogyan lehet tisztességes és fáradhatatlan munkával szellemi és anyagi sikereket elérni, és mindeközben a helyi közösség javát is szolgálni. Élettörténete valóságos sikertörténet, mely egy rövid marosvásárhelyi kitérővel a belső-magyarországi Dömsödtől Kolozsvárig tartott.

Nagy Gábor 1896-ban. Kép: Vendéglősök lapja, 1896. december 5., XII. évf., 14. szám

A kezdetek

Nagy Gábor az anyakönyvi bejegyzések szerint 1845. november 6-án született a Duna menti – ma a Ráckevei járáshoz tartozó – Dömsödön, a hasonló nevet viselő helyi kávéházas, illetve Szalai Klára gyermekeként. A Nagy család egyike volt a Ráckevei-szigettel szemközti, ősidőktől fogva jelentős gyümölcstermesztő nagyközség tekintélyes családjainak. Az ifjú Gábor a helyi elemi iskola elvégzése után a közeli főváros lutheránus iskolájában folytatta tanulmányait, de emellett zenei tanulmányokat is végzett az akkor még fiatal, de később híressé vált kitűnő hegedűművész, zeneszerző és karnagy, Huber/Hubay Károly (1828–1885) irányítása alatt. Édesanyja korai halála azonban a szépreményű zenei karrier elé néző fiatal Gábor életét is megváltoztatta. Édesapja kérésére, aki valószínűleg nem zenei pályát képzelt el fia számára, tanulmányait megszakítva hazatért szülőhelyére, majd édesapja mellett, a kávéház működtetésében vállalt szerepet. Később, hogy e téren édesapja mellett elnyert szakmai tudását gyarapítsa, gőzhajon, majd a fővárosban szolgált pincérként.

Az 1867-es kiegyezést követően az ambiciózus, magát önállósítani akaró huszonéves Nagy Gábor az újból Erdély fővárosává vált Kolozsvárra költözött, ahol az akkori legelőkelőbbnek számító Nemzeti Szállóban vállalt szobapincéri állást. Szaktudásának, megbízhatóságának köszönhetően rövidesen főpincéri beosztásba került. A Nemzetiben egy ilyen fontos, „főúri” állás betöltésére csak olyan személy tarthatott igényt, aki megjelenésével, modorával be tudta magát lopni a vendégek szívébe, s akinek a szaktudása, diszkrét, de bizalmat keltő megjelenése tekintélyt és biztonságot sugallt. Nagy Gábor pedig tökéletesen megfelelt ezeknek a követelményeknek. Keményen dolgozott, példás, tisztességes munkájával

Nagy Gáborné Székely Krisztina, Nagy Gábor második felesége. Kép: Konczwald Zsuzsanna

egyre nagyobb tekintélyt szerzett magának a szakmabeliek körében, de a zene iránti szeretetéről továbbra sem mondott le. A mindennapi fárasztó munka mellett továbbra is gyakran vette kézbe kedvenc hangszerét, a hegedűt, amelynek hangja jelentette számára a felüdülést és a napi gondoktól való szabadulást. A főpincéri munka és a hegedülés között teltek napjai, de ő ennél többre vágyott. Önálló vendéglős szeretett volna lenni, ezért aztán – bár a Nemzeti Szállodában igen nagyra értékelték a munkáját – Marosvásárhelyre telepedett át. 1873-ban sikerült megszereznie a Transilvania Szálló néven ismert, a város legelőkelőbb szállodájának és vendéglőjének bérleti jogát, ahol végre önálló vállalkozóként valósíthatta meg a kor követelményeinek megfelelő, vendéglátásra vonatkozó elképzeléseit. Az ő érdeme is, hogy az Ugron család által építtetett háromszintes, főtéri, akkor modernnek számító barokk épületben működő étterem és szálloda neve – bár 1950-ben az épületet lebontották – mind a mai napig fogalom a városban. Marosvásárhelyi évei alatt nemcsak szakmai tevékenységével vívta ki a vásárhelyiek elismerését és szeretetét, hanem emberi magatartásával, közismert kedvességével is. Számos ismerőst, barátot szerzett, így aztán nem csoda, hogy néhány év múlva, amikor végérvényesen visszatért Kolozsvárra, „nagy számú barátai és ismerősei szeretete és megbecsülése kísérte ez útjára, s az előkelő körök nagy számban jelentek meg az indóháznál egy »Isten hozzád«-ot mondani”.¹

A karrier csúcán

Kolozsvárra visszatérve, a vásárhelyi tapasztalatokkal a birtokában mintegy tíz éven keresztül a Vigadó vendéglőse volt, de közben szintén ő bérelte az Úri Kaszinó és a Nemzeti Szálló – ahol egykoron főpincérként tevékenykedett – éttermeit is. Nagy Gábor nemcsak kiváló szakmai tudással hívta fel magára pályatársai és Kolozsvár polgárainak figyelmét, hanem jó vállalkozói képességével, bölcs előrelátásával is. Így aztán 1883 őszén, amikor egyébként nagyon helyesen megérezte az új szelek fújását, bérbe vette a Bánffy-palota földszintjének néhány helyiségét, majd azokat átalakítva megnyitotta a város első „igazi” kávéházát. A kávéházhoz a palota udvarán kerthelyiség is tartozott, s ami igazán szenzációnak számított, voltak külön a nők számára fenntartott szalonok is. Ha ezekhez hozzávesszük azt a tény is, hogy a palotában működött a feltörekvő, gazdag polgárság Nemzeti Kaszinója, nem meglepő, hogy eleve biztosítva volt a vállalkozás sikeressége, nem is beszélve a tulajdonos szakmai rátermettsége nyújtotta garanciákról. Néhány évnyi sikeres működés után 1889-ben a kávéház működési jogát átadta egy bizonyos Fülöp Károlynak, és ő egy újabb, még nagyobb vállalkozásba kezdett. 1890-ben, az addigi bérlő Plihal Ferenc halála után, a Katolikus Státus által rendezett árlejtés megnyerését követően megszerzte az addig Pannónia név alatt működő szálloda és vendéglő bérleti jogát. Az Oriold Arnold és Endstrasser Benedek építészek által részben átépített és modernizált, a Belső Magyar utca és a Főtér sarkán lévő épületben nyitotta meg 1891 szeptemberében Kolozsvár legmodernebb, 36 szobás szálloda-étterem együttesét. „Új neve Központi Szálló, de a cégtáblájáról már a szomszédos kávéházzal kapcsolatosan megismert bérlő, Nagy Gábor neve ragadt rá, úgyhogy a kolozsváriak »Nagygábor« alatt e szállodát és éttermet értették az I. világháború előtt.”²

**Saját terméke,
a Szamosvíz márkanevű
bor a Kőmál délkeleti
oldalán elterülő szőlőséből
származott.**

A szálloda hamarosan az idelátogató hírességek kedvenc szálláshelyévé vált. Vendégkönyvében olyan nevekkel találkozunk, mint például Habsburg

Nagy Gábor. Kép: Konczwald Zsuzsanna

József Ágost főherceg, Samassa József egri érsek, Jókai Mór és neje, Kacziány Ödön budapesti festőművész, és még sokan mások. Utóbbi a Nemzeti Szalon kolozsvári, első Budapesten kívüli tárlatának a megszervezése és megnyitása kapcsán két hétig volt Nagy Gábor vendége, akiről több mint 40 esztendő távlatából is így emlékezett: „Jóval éjjel után értünk haza, már várt Nagy Gábor hoteltulajdonos kedves házigazdánk, mesés jó borával, virtuóz hegedűjátékával; bizony ránk virradt, mire nyugodni tértünk.”³ A kiállítás 1895 májusában történt megnyitásának sikerét is itt ünnepelték meg, mely alkalmából a szálloda „dísztermében ötven főből álló díszes társaság gyűlt össze”. „A kitűnő lakomán”, melyen a műpártoló kolozsvári polgárok – élükön Szvacsina Géza polgármesterrel – vettek részt, „ez volt az étlap:

Ragout leves spárgával
Fogas remolád mártással
Pecsenye körözve
Pipesült ugorka-salátával
Parfait
Feketekávé
BOROK:
Szamosvíz
Csombordi piros
Rizling
Borvizek.”⁴

Nagy Gábor saját borászatának terméke, az italok közt szereplő, Szamosvíz márkanevet viselő bor a Kőmál délkeleti oldalán elterülő szőlősében termesztett szőlőből származott. A Szamosvíz az akkori Kolozsvár egyik leghíresebb bora volt – Jákey Aladár, Szabolcska Mihály csak a Szamosvíz mellett volt

Kauser F. Jakabné Nagy Krisztina, Nagy Gábor második házasságából született lánya.
Kép: Konczwald Zsuzsanna

jókedvű – , amely olyan helyi specialitása lett a kincses városnak, mint a híres kolozsvári rakott káposzta, vagy Tordának a tordai pecsenye.⁵ Ezért a boráért Nagy Gábort az 1896-os Millenniumi Országos Kiállításon a szőlészet, borászat kategóriában Millenniumi nagy éremmel tüntették ki.⁶

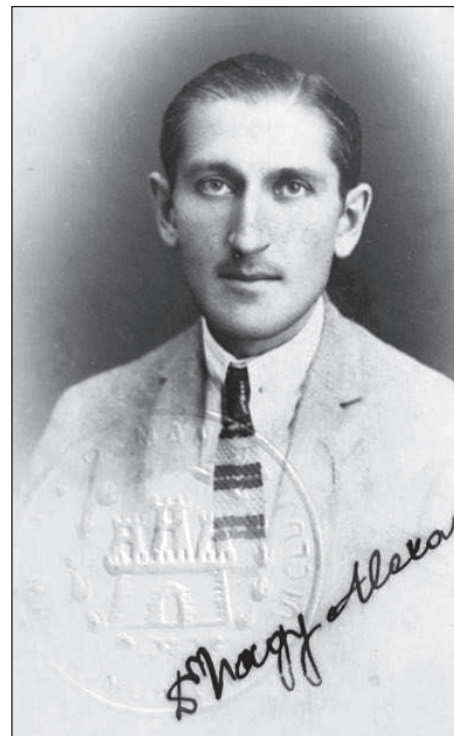
A Központi Szálló leghíresebb vendége mégis maga a koronás fő, Ferenc József osztrák császár és magyar király volt, akinek ugyanazon év szeptemberében megejtett kolozsvári látogatása idején itt volt a szálláshelye. A Központi Szálló éttermének hírnevét pedig mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a koronás fő is megkóstolta Nagy Gábor elhíresült konyhájának főztjét. A császár villásreggelijéről (eredetileg ebédre tervezték) a helyi *Ellenzék* is részletesen beszámolt:

**A király 6 perc alatt
elvégezte a reggelizést,
a felszolgálás Nagy Gábor
személyes felügyelete
mellett és vezetése
alatt történt.**

„A felség tegnap déli 12 órakor villásreggelizett szállásán. A villásreggeli vadpiré leves, vesepecsenye, filé különböző körözöttékkel, császár mádár, gyümölcs-befőttből állott. Villásreggeli előtt megivott egy pohár udvari sört és reggelizés után rajnai Chateau lufute bort ivott. A király 6 perc alatt

elvégezte a reggelizést, melyhez a felszolgálás Nagy Gábor vendéglős személyes felügyelete mellett és vezetése alatt történt. Az ételfelhordó pincérek valamint Nagy Gábor szakácsa aranypénzben gazdag borraalóban részesültek. Nagy Gábor vendéglősnek pedig minden oldalról gratuláltak, mert alig volt még reá eset, hogy a milliók ura részére igénybe vegyék bármely elsőrangú szálloda konyháját. S ez azt bizonyítja, hogy Kolozsvár városa Nagy Gábor személyében olyan vendéglőssel bír, a kire a szó szoros értelmében talál a példaszó, hogy »a konyhájának készítményeit a király is megeheti«. A király részére a felség írószobájában volt felterítve. Az épület bal szárnyán levő termekben 5 külön asztal volt. Egyik a marschal asztal, 8 személyre a másik asztalnál az udvari iroda és pénztári személyzet 3 más asztalnál pedig az udvarhoz tartozó többi méltóságok foglaltak helyet. Egy tábla a Központi Szálloda dísztermében volt felterítve. Ennél a miniszterelnök, Jósika S. br. a felség személye körüli miniszter, Beldy Ákos gr. főispán ültek. Mindenik asztalnál Nagy Gábor személyzete teljesítette a kiszolgálást.”⁷

A szálloda vendéglőjének, amely étterem és kávéházként is működött, állandó vendégei természetesen a város nagy köztisztelőinek örvendő polgárai – orvosok, ügyvédek, tanárok, városi vezetők – voltak. Az étterem bal oldali részén elkülönített, diszkrét páholyokat alakítottak ki, amelyeket a kolozsváriak nemes egyszerűséggel csak „ketreceknek” hívtak. Mindegyik páholyt Kolozsvár tehetősebb rétegének tagjaiból – iparosok, kereskedők –, vagy értelmiségiekből létrejött, akkoriban igencsak divatosnak számító asztaltársaság „bérelte”. Az első „ketrec mestere” Bartha Miklós (1848–1905) jogász, a lapszerkesztő politikus volt, „hívei” az általa alapított lap köré csoportosult „ellenzékiekből” kerültek ki. Az első „ketrec” törzstagjai Somodi István ügyvéd, Magyar Mihály, az *Ellenzék* felelős szerkesztője, Sebesi Samú író, lapszerkesztő, valamint a költő Jékey Aladár voltak, de rajtuk kívül a társasághoz tartozott – bár nem számítottak törzstagnak – Hevesi József asztalosárú gyáros, Székula Ákos, az Adria Biztosító Társaság erdélyi vezérfelügyelője, Tutsek Sándor olajgyáros, illetve Várad Aurél újságíró is.⁸ Az asztaltársaságok gyakori esti „összejövetelei” természetesen nem csak a vidám hangulatú mulatozásról, kikapcsolódásról szóltak. Ezek a találkozások remek alkalmat nyújtottak a város dolgainak megbeszélésére,

Dr. Nagy Sándor, Nagy Gábor második házasságából született fia.
Kép: Konczwald Zsuzsanna

és természetesen köttettek itt politikai és választási egyezségek, és főleg üzletek is.

A jó hangulat megteremtéséhez, a kellemes környezetben felszolgált finom ételek és italok mellé természetesen jó muzsika is kellett. Ezt jól tudta a tulajdonos, Nagy Gábor is, aki értő zenészként igyekezett estéről estére a vendégeit a legszínvonalasabb kávéházi zenével szórakoztatni. A 19–20. századok fordulóján, amikor a kávéházi szórakozás divott, Kolozsvár legnevesebb kávéházai – hogy csak a néhányat említsek – a Központi, a New York, az Európa, a Hercegovina, az Újvilág, a Royal egymást túllícitálva igyekezett a kor legjobb zenekarait, zenészeit felléptetni. Nagy Gáborhoz azonban mindannyian szívesen mentek, mert amellet, hogy az alkalmazójuk kiváló zenészként értékelni tudta művészetüket, a vendéglő úri közönsége sűrűn helyezett a vonóba nagyobb címletű koronákat, forintokat is. A szálló éttermében olyan neves muzsikusok léptek fel zenekaruk élén, mint Pongrácz Lajos, Csikai György vagy Salamon János. Ez utóbbi már tizenkét évesen rajkózenekart alapított, majd az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején Bem tábornok tábora zenészeként részt vett a piski és a vizaknai ütközetekben. A szabadságharcot követően egy fél évszázadon át a város egyik legkedveltebb muzsikusa

volt, zenekarával a legelőkelőbb vendéglőkben játszott. Híre külföldre is eljutott, virtuóz hegedűjátékát még Johannes Brahms és Joachim József is csodálattal hallgatta a Nemzeti Szállóban, az 1879-es kolozsvári vendégszereplésük idején. Pesten a Nemzeti Színház színpadán is óriási sikerrel lépett fel, de az ország számos városában is koncertezett. Magának Rudolf trónörökösnek is játszott, két alkalommal is (1884-ben és 1885-ben), amikor a császár fia a görgegyi vadászatokon vett részt. Nagy Gábor barátjaként tisztelte a kitűnő zenészt. Az ő kezdeményezésére indított gyűjtés eredményeként 1903-ban Salamon János Házsongárdi sírjánál a hálás utókor egy szép, domborművel díszített síreléket állított.⁹

A Központi Szálló látogatottságának növeléséhez – különösen a nyári szezon idején – nagyban hozzájárult a Bánffy-palota udvarán kialakított kerthelyiség, melyet már korábban is Nagy Gábor üzemeltetett, s amelyet 1896-ban megnagyobbított és felújított. 1896 nyarán, a Kolozsváron tartózkodó külföldi – német, angol, francia – írók és írók tiszteletére itt rendezett estélyről többek között ezeket írta a korabeli sajtó: „A Bánffy-palota udvari erkélyének párkányzatán sűrűn rakott mécseket gyűjtöttek fel, melyek igen szép látványt nyújtottak. Az estélyre megjelent közönségen kívül az est egész folyamán állandóan sok kíváncsi közönség tolongott és gyönyörködött a szépen díszített kert pompás világításában, s no meg a vidám társaság által okozott zaj és a Pongrácz Lajos kitűnő zenéjében.”¹⁰ A szálloda-étterem-kerthelyiség oly sikeresen működött, hogy még a régi Nemzeti Szálló lebontott épülete helyén 1895-ben megnyílt, elegáns New York szálló és vendéglő sem tudta a főként értelmiségiekből, városi előljárókból, jómódú kereskedőkből és iparosokból álló törzsközönségét elcsábítani.

Nagy Gábor, a belvárosi Központi Szállón kívül fenn, a Kómál (Fellegrvár) délkeleti oldalában is működtetett egy csinos kis vendéglő-mulatót. A saját szőlőseben elhelyezkedő, gyönyörű fekvésű vendéglőhöz tekepálya, zenepavilon és szépen rendezett kerthelyiség is tartozott, ahol nyári estéken Kolozsvár szórakozni vágyó közönsége a kor divatos zenéjére kedvére táncolhatott, vagy gyönyörködhetett az évek teltevel egyre jobban kivilágított város panorámájában. A vendéglőt a hozzá tartozó szőlőssel együtt Nagy Gábor még életében eladta. Ma már a szőlősekre híre-hamva sincs, de az egykori vendéglő épülete, amely jelenleg lakóházként szolgál,

Transilvania Szálloda, Marosvásárhely, 1900. Kép: Magyar Nemzeti Digitális Archívum

még megvan. A Gizella (ma Galilei) utcához tartozó épület a köréje épített új házak szorításában alig-alig vehető észre, s a szakszerűtlen javítási és módosítási beavatkozások következtében egykori szépsége és patinája is már csak a múlté, de a fennmaradt korabeli fényképfelvételek hűen bizonyítják Nagy Gábor jó ízlését, igényességét.

Nagy Gábor családja

Nagy Gábor kétszer házasodott. Az első feleségétől született a rendkívüli zenei tehetséggel megáldott Mariska nevű lánya. A kislány született tehetségét felismerve, apja már egész kicsi korában zongorázni taníttatta – ugyanis benne látta az ő félbeszakadt zenei karrierjének a folytatását. Mindössze hat éves volt, amikor a zenekonzervatórium 1881-es nyilvános záróvizsgáján rendezett zenei ünnepségen a nagyközönség előtt is bemutatkozott, „ily korban szinte hihetetlen képzettségről” téve tanúbizonyságot.¹¹ A felső leányiskola sikeres elvégzése után a kolozsvári zenekonzervatóriumba iratkozott, majd Bécsben folytatta zenei tanulmányait. 1897-ben a bécsi Musikvereinsaalban rendezett zenei verseny során a zeneakadémia zongoraosztálya ezüstéremmel jutalmazta kitűnő zongorajátékát.¹² Tanulmányainak befejezése után hazatért Kolozsvárra, ahol gyakran lépett fel különböző zenei és jótékonysági rendezvényeken. 1900. szeptember 18-án férjhez ment Sebesta Ottokár kolozsvári csendőr

főhadnagyhoz, s ezzel a szépen induló zenei karrierje – valószínűleg édesapja nagy sajnálatára – félbeszakadt.¹³ Három gyermeknek – Mária, László és István – adott életet, majd az impériumváltást követően Fellegrvár utcai házukat eladták, így a család Budapestre költözött.

Ma már a szőlősekre híre-hamva sincs, de az egykori vendéglő épülete, amely jelenleg lakóház, még megvan.

Az első feleségének korai elhalálása után Nagy Gábor újra nősült, ezúttal szülővárosából, Dömsödből hozott magának feleséget, Székely Krisztina személyében. Ebből a házasságból két gyermek született: Krisztina és Sándor. Az 1899-es kolozsvári lakcímgjegyzék szerint a család lakhelyéül a Főtér 26. szám alatti Központi Szálló volt megjelölve, bár már ekkor Nagy Gábor két házzal is rendelkezett a Házsongárd/Görög templom, illetve a Kert (ma Louis Pasteur) utcákban. 1899. június 27-én megvásárolta a Főtér 13. szám alatti Fröhlich-házat. (A ház alatt a Főtértől nyugati irányba húzódó, az elején sikátorszerű utcát kezdetben az ingatlan egykori tulajdonosáról nevezték el Frönlich sikátornak, s csak később lett a neve Kismester, ma pedig Bob utca¹⁴). Az épület átalakítása és újjáépítése után, 1901-ben

ide költözött családjával együtt. Krisztina lánya, akárcsak féltestvére, Mariska, a De Gerando Antonina igazgatta felső leányiskolában érettségizett. Valamikor 1908 után a budapesti Krauser F. Jakab (1877–1925) mérnökhöz, az egykori párizsi sportolimpikonhoz (rúdugrásban országos bajnok volt) ment férjhez. Férje korai halálát követően visszaköltözött Kolozsvárra, és édesanyjával, az 1949-ben elhunyt Nagy Gábornéval, illetve öccsével, id. Nagy Sándorral, valamint annak családjával együtt a Főtér 13. szám alatti házban lakott még annak államosítása után is. A szép vagyont öröklő Sándor nevű fia jogot végzett, és szülővárosában folytatótt ügyvédi tevékenységet. 1930 körül vette feleségül a csíkszeredai származású, híresen szép Weigel Ilonát (1910–1957), aki Csík megyét képviselte 1929-ben az első romániai szépségversenyen, majd Kolozsváron Nagy Ila néven vállalt kisebb-nagyobb szerepeket a Nemzeti Színházban, de az 1940-es években több, Budapesten forgatott filmben is megfordult (*Bob herceg, Katyi, Szíriusz stb.*)¹⁵ Két leány gyermeknek adott életet, akik közül az elsőszülött Melinda báb-színművésznői karrierjének indulását tragikusan korai halála állította meg – 1956-ban hunyt el, mindössze huszonegy évesen. Másik leánya, Marietta dr. Konczwald László orvoshoz ment férjhez. A család 1956-ban Csíkszeredába költözött, majd 1960-tól Dicsőszentmártonba – Konczwald doktor itt a helyi kórháznál kapott állást, ahol később a szülészeti osztálynak lett a vezető főorvosa. Mivel az akkori időkben magyar orvosként nemigen lehetett visszaköltözni Kolozsvárra, 1969-ben feleségével és az időközben született két lányával együtt Magyarországra telepedett át.

Nagy Gábor, a zenekedvelő

Bár a körülmények kényszerítő hatása miatt a zenei tanulmányait meg kellett szakítania, a zenéről, Nagy Gábor a hegedülésről sosem mondott le. Kevés szabadidejében szorgalmasan gyakorolt, technikáját folyamatosan tökéletesítette. Tevékeny tagja volt a Brassai-féle zenei körnek. Liszt Ferenc 1879-es kolozsvári koncertje során az a megtiszteltetés érte, hogy az általa, első hegedűsként vezetett vonósnégyes – mai szóhasználatával élve előzenekar-ként – felléphetett a hangverseny első felében. A március 13-ai zenei esemény nagy szenzációt keltett a városban: „Gróf Zichy Géza közreműködésével a nőegylet által rendezett hangverseny tegnap

Nagy Gábor kőmáli szőlőse és mulatója. Kép: kepeslapok.wordpress.com

tartatott meg a Redoute nagytermében. A Redoute nagyterme, mióta fennáll, sohasem látott még fényesebb, elegánsabb közönséget együtt, mint aminő a tegnap volt. Az emberek halkán, csöndesen húzódtak el helyeikre, mint a templomban szokás. A nagyterem minden zuga telve volt, a karzatokon a legelőkelőbb közönség. Öt órakor megjelent a közönség közt Liszt Ferenc Teleki Sándorral. A közönség megélt a Liszt meghajtá magát. Az izgatottság, a várakozás mind feszültebb lett. A közönség alig várta a hangverseny kezdetét. Az első szám Volkmannak egy vonósnégyese volt. Előadták: Nagy Gábor (első hegedű), Vajda Emil (második hegedű), Szita Sándor (viola), Dobokay Kálmán (cello)” – írja a *Magyar Polgár* tudósítója.¹⁶ Az előadás olyan jól sikerült, hogy Liszt Ferenc is kitüntetően tapsolt, és kezét szorított vele elismerése jeléül. Kolozsvár akkori polgármestere, Simon Elek a város nevében mondott köszönetet Nagy Gábor vonósnégyesének.¹⁷

Liszt Ferenc 1879-es kolozsvári koncertjén az általa első hegedűsként vezetett vonósnégyes is felléphetett.

Hegedűjátékára Johannes Brahms zeneszerző és zongoraművész, valamint Joachim József virtuóz hegedűs az 1879. szeptember 23-ai kolozsvári vendég-szereplésük alkalmával is felfigyeltek.

Bálint Tibor író, *A Fejér Lótól a Zokogó Majomig* című írásában – Lakatos István zenei történetész visszaemlékezése alapján – így eleveníti fel a zenei történeti érdekességet: „A hatalmas sikerű hangverseny után Brahms és Joachim a város néhány vendég látó előkelőségével és zenei kiválóságával a Nemzetibe ment át vacsorázni, ahol Bem apó egykori primása, Salamon János muzsikált... Miután a két nagy vendég megvacsorázott és tíz óra körül pihenni indult, a lépcsőn fölfelé lépdelve megállt, mert tisztán hallotta, hogy valaki Bach *Chaconne* című, szólóhegedűre írott művét játssza. Egy-másra néztek: vajon ki lehet az? Talán másvalaki is koncertezik Kolozsváron rajtuk kívül? A portán érdeklődve végül azt a meglepő választ kapták, hogy a hegedülő nem lehet más, csak a szálló főpincére, akit Nagy Gábornak hívnak.”¹⁸ Brassai Sámuel szorgalmazására, a nemhivatásos zenészekből álló vonósnégyese – amelyben sok, akkori ismert személyiség, mint pl. Petelei István író is megfordult – élén gyakran fellépett más alkalmakkor is, házi koncerteken, nyilvános hangversenyeken és jótékony célú rendezvényeken egyaránt. Zenei igényességére jellemző volt, hogy amikor anyagi helyzete ezt már lehetővé tette, folytatta zenei képzését, amelyet a budapesti zeneanár-hegedűművésznél, Bráth Frigyesnél fejezett be. Zenei téren neve nemcsak előadóművészként vált ismertté, hanem zeneszerzőként is. Ő szerzte például Moldován Gergely *Szép Ilona* című népszínművének a zenéjét is. A zenés darab bemutatóján, a korabeli lapok feljegyzései szerint a közönség „a

Az egykori kómáli mulató épülete ma. Cosmin Rusu felvétele. Kép: peregristorii.wordpress.com

zenei részeknél mindannyiszor tapsokban tört ki, s a kritika is a legnagyobb méltánylással emlékezett meg róla”.¹⁹

A zenélés, zeneszerzés és a zenéhez kötődő gyűjteményeinek – igen gazdag hangszergyűjteménnyel rendelkezett, melyet halála után a Kolozsvári Nemzeti Színháznak ajándékozott – gyarapítása mellett zenetörténeti kutatással is foglalkozott. Erről tanúskodik Lakatos István *Az első magyar dalmű születe Erdélyben* című írása, amelyben az első magyar opera, a *Béla futása* című dalmű szerzőjének kilétét tisztázza. Saját kutatásai és Gyulai Pál írása²⁰ alapján arra a megállapításra jutott, hogy a *Béla futása* – amelynek ősbemutatója 1822. december 26-án volt az akkor frissen felépült Farkas utcai kőszínházban – hiteles szerzője Ruzitska József, a kolozsvári Nemzeti Színház egykori karmestere, és nem Ruzicska Ignác, ahogy azt eddig hitték. Következtetésének ezirányú levonásához nagyban hozzájárult Nagy Gábor jegyzete is, amelyben a szóban forgó opera ügyében végzett kutatásainak eredményét foglalta össze, s amelyről a kiváló zenetörténész így írt: „További világosságot vet az ügyre Nagy Gábor kolozsvári, vendéglősnek, nagy zenebarátnak, műkedvelő hegedűsnek az írása, mely szintén mellékelve van az említett vezérkönyvhöz.”²¹ A *Béla futása* partitúráját – amely eredetének tisztázása és megszerzése Nagy Gábor nevéhez fűződik az említett jegyzettel együtt – szintén Nagy Gábor ajánlotta az Erdélyi Múzeum Egyesületnek (EME), és itt talált rá aztán Lakatos István is.

Nagy Gábor a kolozsvári intézményes zeneoktatás működtetésében is fontos szerepet vállalt szervezőként, de leginkább önzetlen mecénásként. Az ő kezdeményezésére írta meg Ürmössy Lajos a Zenekonzervatórium 1819–1878-as időszakot felölelő történetét, amelyhez Nagy Gábor nemcsak anyagilag, hanem több, a tulajdonában lévő érdekes zenetörténeti jegyzeteinek átadásával is hozzájárult. A kézirat elkészült, de kiadásáról nincs tudomásunk.^{22, 23, 24} Az 1880-as évek elején, Farkas Ödön igazgatósága idején a megújult Zenekonzervatórium egyik „gazdája” és jelentős anyagi támogatója volt, amelynek következtében az intézmény alapító tagjaként ismerték el. Aktív tagja volt a mintegy százötven tagot számloló Kolozsvári Zenetársaságnak is, amelyet barátja, Brassai Sámuel kezdeményezésére alapítottak 1887-ben.²⁵

Nagy Gábor, a közéleti ember

Nagy Gábor Kolozsvár közéletének meghatározó szereplője, korának egyik legismertebb személyisége volt. Szakmai munkásságával, önzetlen emberi cselekedeteivel méltán vívta ki a kolozsváriak szeretetét és tiszteletét. Egyike volt azoknak a kivételes személyiségeknek, akik a szorgos munkával megszerzett vagyon ellenére sohasem feledték, hogy honnan indultak. Mesés vagyona körül legendák szövődtek, pedig meggazdagodása nem egyik napról a másikra történt, nem valamilyen szerencse folytán, hanem hosszú évek kemény

munkájának az eredményeként. A meggazdagodásának útja lépésről lépésre, az egyszerű szobapincérségtől a vendéglő-, kávéház- és szállodatulajdonoslásig vezetett. Saját példáján keresztül bizonyította, hogy „akaraterővel, odaadó tanulással, szívósan kitartó munkával, a vendégek kívánalmi gondos kielégítésével vagyon nélkül, pusztán szorgalommal és becsületes munkával hatalmas anyagi és erkölcsi pozíciót lehet kivívni.”²⁶

*Egyike volt azoknak,
akik a szorgos munkával
megszerzett vagyon
ellenére sohasem
feledték, hogy honnan
indultak.*

De Nagy Gábor a szorgalom mellett kiváló üzleti érzéssel is rendelkezett. Több háza is volt Kolozsváron, de pénzének legnagyobb részét a város belterületéhez tartozó földterületek felvásárlására fordította. Számos kisebb-nagyobb telke volt a város különböző pontjain a Házsongárdi oldaltól kezdve a Kómálig, vagy a Feleki úttól a Tóközig és a Bivalyrétig. Következésképpen nemcsak mint vendéglős és szállodatulajdonos volt nyilvántartva, hanem a város egyik legtöbb földterülettel rendelkező földbirtokosaként is. Számottevő jövedelmének köszönhetően virilisként éveken keresztül tagja volt a Városi Törvényhatósági Bizottságnak. Ilyen minőségben mindig a közjó és a város érdekében cselekedett, elsősorban a város arculatának átalakítását és infrastruktúrájának fejlesztését, valamint a tanoncképzést tartotta szívügyének. Mint a vendéglátás elismert szaktekinélve, sokat tett a vendéglátóipar minőségi fejlesztéséért – az erőfeszítései elismeréseként a kávéházak és vendéglők minőségi működését szabályozó rendelet meghozatala előtt a kereskedelmi miniszter az ő szakvéleményét is kikérte. A gondosan és világosan megfogalmazott, a Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara által is elfogadott véleményezésében Nagy Gábor egyértelműen síkra szállt „a szálloda, vendéglő és kávéházi iparosok” közös ipartestületének létrehozásáért – amelynek hatáskörébe tartozott volna többek között a „képesített engedélyes”²⁷ iparosok minősítésének és a működési engedélyek kibocsátásának a rendszabályozása –, valamint a pincértanoncok iskoláztatásának

állami támogatásának a fontosságáért. Ez utóbbi tekintetében Kolozsváron ő javasolta elsőként azt is, „hogy nyissanak külön iskolát pincérek és szakács-tanulók részére, s abban tanítsanak illem- és felszolgálást, szakácsművészetet, borászatot, pincészetet, üzleti kalkulációt, könyvviteli ismereteket, s csak az iratkozhassek be a szakiskolába, aki elvégezte a négy középiskolai osztályt.”²⁸ A szakiskola több évi küzdelem után végül 1906-ban, országos premierként minden állami és városi támogatás nélkül megalakult négy kolozsvári vendéglős – Nagy Gábor, Fészl József, Gráf János, és Tauszik Alajos – lelkes áldozatkészségéből. Az iskola-felügyelő bizottság Nagy Gábor elnökelete alatt a fenntartó vendéglősökből, Pausinger Sándor jegyzőből és Széchy Ákos igazgatóból állt. Az iskolának az induláskor Széchy Ákos igazgatón kívül öt tanára volt: Czinhober Ferencz a konyhaművészetet, Fészl József az illemet és felszolgálást, Pausinger Sándor a nyelveket és számtant, dr. Ruzitska Béla pedig az alkalmazott vegytant adta elő.²⁹

Nagy Gábor minden elfoglaltsága mellett számos szakmai, kulturális és egyéb egyesületnek volt alapító, rendes vagy éppen vezetőségi tagja. Örökös alapító tagja volt az 1885-ben alakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek (EMKE), amelyet évi 100 forintos alapító-tagsági díjjal támogatott.³⁰ Ugyanilyen összegű támogatásával a Süketnéma Intézet alapító

Sebesta Ottokárné Nagy Mariska, Nagy Gábor első házasságából született lánya. Kép: Konczwald Zsuzsanna

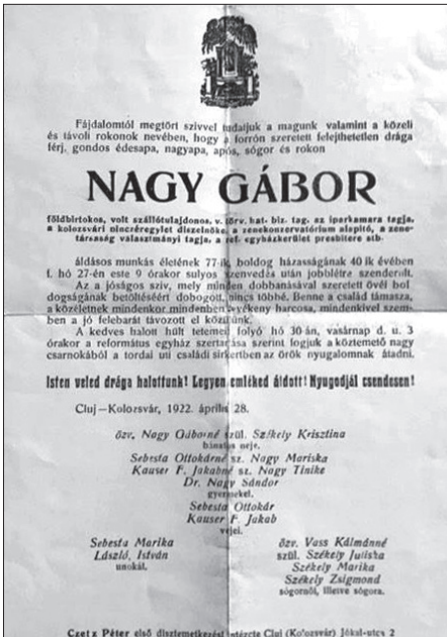
Látkép a Szamos partjáról, jobbra fent Nagy Gábor mulatója

tagjává is vált 1886-ban.³¹ A Kolozsvári Szépítőegylet – amelynek ugyancsak tagja volt – minden kezdeményezését anyagilag is bőkezűen támogatta. Adományaival ő is hozzájárult ahhoz, hogy 1900-ban sikerült kiépíteni a Fellegvárra felvezető 420 méter hosszú Erzsébet-sétautat – amelynek közepe táján a meggyilkolt Erzsébet királyné mellszobra került 1901-ben –, 1902-ben pedig elkészült a 35 méter hosszú Erzsébet gyalogos vashíd, amely a Sétateret és az Erzsébet sétautat kötötte össze. És természetesen ő sem maradhatott ki a Mátyás-szobor (1902) és a Szent György-szobor (1904) felállításáért szervezett gyűjtőakciókból sem.³² A „boldog békeidőkben” működő többtucatnyi kolozsvári egyesület közül számos további szervezetnek volt még tagja: Polgári Lövész Egyesület, az Önkéntes Tűzoltó Egylet, vagy a kolozsvári írók, művészek és hírlapírók Itthon köre. De azok az egyesületek is számíthattak Nagy Gábor támogatására, amelyeknek nem volt a tagja. Természetesen tagja volt a Kolozsvári Iparosok és Kereskedők Szakmai és Érdekszövetségeinek, a Kereskedelmi és Iparkamarának, az Iparos Egyesületnek és az Ipartestületnek is. Legfontosabb szerepet azonban szakmájából is adódóan a Pincér Egyletben vállalt. Az 1867-ben alakult szakmai egyesületnek sorrendben titkára, alelnöke, elnöke, majd díszelnöke volt. Éveken keresztül ő volt a társaság lelke, számos megvalósítás kezdeményezője és kivitelezője. Az ő ügybuzgóságának köszönhető nagymértékben, hogy a millenniumi évre való készülődés jegyében felszentelheték az egylet zászlaját 1895. augusztus 6-án. A Szent

Mihály-templomban lezajlott felszentelési ceremóniát Bíró Béla apátplébános celebrálta, a főispánné, dr. Bély Ákosné zászlóánya, a helyi előkelőségek, meghívott vendégek és nagyszámú közönség előtt. A fehér színű zászló egyik szalagjára a következő jelmondat volt hímezve: *Egymás segélyére testvéri szeretettel*. A szervezés oroszlánrésze, akárcsak más jelentősebb esemény alkalmával, most is Nagy Gáborra, a rendező bizottság elnökére hárult.^{33, 34} Ő képviselte a kolozsvári Pincér Egyletet az országos szervezet 1895-ben tartott szegedi kongresszusán, ahol a kongresszus egyik elnökének választották.³⁵ A kolozsvári Pincér Egyletben kifejtett két évtizednyi kitartó munkája elismeréseként 1896-ban az egyesület díszelnökének választották, az erről szóló díszoklevelet 1896. november 3-án vette át ünnepélyes keretek között a Központi Szálloda emeleti termében.³⁶ Ez azonban nem jelentette azt, hogy visszavonult az egyesületi munkától, ellenkezőleg, még sok éven keresztül, szinte haláláig számítani lehetett az ő hatékony közreműködésére.

Az utolsó út

Nagy Gábor anyagi és erkölcsi sikereiben gazdag munkásságának az életének 77. évében, 1922. április 27-én bekövetkezett halála vetett véget. Kolozsvár közismert és közkedvelt polgárának halála széles körben váltott ki mély megdöbbenést és szomorú részvétet. Az impériumváltásra jellemző zűrzavaros idők ellenére a helyi lapokban, de még a Budapesten megjelenő

Nagy Gábor gyászjelentése.
Kép: Konczwald Zsuzsanna

Nagy Gábor síremlékének megmaradt alapköve. A szerző felvétele

Vendéglősök lapjában is közölt nekrológokban méltatták az elhunyt életét, a családjá és a köz javára kifejtett önzetlen munkásságát. Április 30-án, vasárnap délután 3-kor temették el. A Házsongárdi temető halottas kápolnájában megtartott gyászszertartást Nagy Károly református püspök celebrálta. A református egyház egykori hűséges szolgálójának és támogatójának – Nagy Gábor a református egyház presbitere is volt – koporsója fölött mondott búcsúztató után hatalmas tömeg kísérté utolsó útján a Petőfi utcán végig a Feleki úton levő kertjébe, ahol a kolozsvári cigányzenészek muzsikájának kíséretében helyezték örök nyugalomra a saját gyümölcösének délnyugati sarkában kialakított sírkertbe, néhány lépésnyire egykori barátja, Brassai Sámuel, illetve Ruzitska György, a Zenekonzervatórium egykori igazgatójának sírjától. Nyughelyét évtizedeken keresztül egy vörös márványból készült, törzoszlopos gyönyörű síremlék jelezte, dacolva háborúval, impériumváltásokkal és társadalmi változásokkal. Az 1989-es fordulat azonban a sokat megért síremléket sem hagyta érintetlenül. Valamikor a 21. század fordulóján ismeretlen kezek először ledöntötték, majd észrevétlenül eltüntették. Mára már csak a síremlék talpazata maradt a helyén, a hajdani büszke obeliszk névtelenné vált maradványa csak keveseket emlékeztet a hajdani legendás vendéglősre, de Nagy Gábor neve az egykori Központi Szálló és volt birtokainak (Nagy Gábor-tanya, Nagy Gábor-kert) köszönhetően – főleg

az idősebb nemzedék emlékezetében – még fel-felbukkan.³⁷

*

(Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Konczwald Zsuzsannának, Nagy Gábor Magyarországon élő dédunokájának, az egykori legendás szállodatulajdonos hagyatékának és szellemi örökségének ápolójának, hogy emlékeit és a tulajdonában levő családi fényképeket velem megosztotta, és közlésüket lehetővé tette.)

Jegyzetek:

- 1 Vendéglősök lapja, 1896. december 5., XII. évf., 14. szám, 2–3. oldal
- 2 Gaal György: *Képes Kolozsvár*, Polis könyvkiadó, Kolozsvár, 2007, 62. oldal
- 3 Kacziáni Ödön: Emlékeimből, *Pásztortűz*, 1930. november 30., XVI. évf., 24. szám, 552–554. oldal
- 4 *Kolozsvár*, 1895. május 20., IX. évf., 115. szám
- 5 *Kolozsvári Tükör*, 1922. május 04., X. évf., 18. szám, 3–4. oldal
- 6 *Ellenzék*, 1896. november 16. XVII. évf.
- 7 *Ellenzék*, 1895. szeptember 23. XVI. évf.
- 8 Váradi Aurél: Melyik az előkelőbb?, *Keleti Újság*, 1931. január 19., XIV. évf., 14. szám, 17. oldal
- 9 Nagy Béla: Hegedűvel a szabadsáért (Salamon János Bem apó primása), *Szabadság*, 2014. március 15., XXVI. évf.
- 10 *Ellenzék*, 1896. június 20., XVII. évf.
- 11 *Ellenzék*, 1881. június 27., II. évf., 145. szám
- 12 *Ellenzék*, 1897. július 7., XVIII. évf.
- 13 *Magyar Polgár*, 1900. szeptember 19., XXIII. évf., 214. szám, 5. oldal
- 14 Gaal György: *Képes Kolozsvár*, Polis könyvkiadó, Kolozsvár, 2007, 39. oldal

- 15 káfé fönix » Blog Archive » Hargitai böngészde (17): Miss Csikmegeye, 1929 (uj-kafe.website)
- 16 *Magyar Polgár*, 1879. március 14., XIII. évf. 61. szám, 1. oldal
- 17 *Vendéglősök lapja*, 1896. december 5., XII. évf., 14. szám, 3. oldal
- 18 Bálint Tibor: A Fejér Lótól a Zokogó Majomig – második rész, *Irodalmi jelen*, 2009. szeptember 10.
- 19 *Vendéglősök lapja*, 1896. december 5., XII. évf., 14. szám, 3. oldal
- 20 *Pásztortűz*, 1937. december 15., XXIII. évf., 23–24. szám, 458–459. oldal
- 21 *Pásztortűz*, 1942. május 15., XXVIII. évf., 5. szám, 220–225. oldal
- 22 *Ellenzék*, 1892. június 28., XIII. évf., 145. szám
- 23 *Ellenzék*, 1892. július 25., XIII. évf., 167. szám
- 24 *Ellenzék*, 1892. november 17., XIII. évf., 262. szám
- 25 Mikó Imre: *Az utolsó erdélyi polihisztor*, Bukarest, 1971.
- 26 *Vendéglősök lapja*, 1903. február 5., XIX. évf., 3. szám, 5. oldal
- 27 *Vendéglősök lapja*, 1903. január 20., XIX. évf., 2. szám, 2. oldal
- 28 Bálint Tibor: A Fejér Lótól a Zokogó Majomig – második rész, *Irodalmi jelen*, 2009. szeptember 10.
- 29 *Vendéglősök lapja*, 1907. augusztus 5., XXIII. évf., 15. szám, 8. oldal
- 30 Sándor József: *Visszapillantás az EMKE alakulása és fejlődése történetére*, Kolozsvár, 1895, 96. oldal
- 31 *Ellenzék*, 1896. április 28., XVII. évf.
- 32 Gaal György: Haller Károly, a városzépítő és jogtudós, *Művelődés*, 2020., LXXII. évf., 9. szám
- 33 *Ellenzék*, 1895. június 18., XVI. évf.
- 34 *Ellenzék*, 1895. augusztus 6., XVI. évf.
- 35 *Ellenzék*, 1895. október 11., XVI. évf.
- 36 *Ellenzék*, 1896. november 4., XVII. évf.
- 37 Nagy Béla: *Fizetek Főúr!*, *Szabadság*, 2012. március 28., XXIV. évf.

Buksa Éva-Mária

A 260 éve elhunyt Mikes Kelemen időszerűsége (1.)

„...És a lázas ég zokog.
És jönnek a mélységből
zúgva, forrva
halotti arccal sírva bujdosók.”

(Kosztolányi Dezső: *Mikes szól*)

„A

régi magyar széppróza egyik legnagyobb alakja zágoni Mikes Kelemen, a mintegy félévszázadot átfogó, az európai szellemi áramlatokkal érintkező szépírói és fordítói munkássága révén” – fogalmaz Hopp Lajos (*Mikes világa*, 71. oldal). Klasszikus irodalmi örökségünk ma is élő s kedvelt alakjának, valamint életművének ápolása és népszerűsítése nemzeti kultúrtörténetünk állandó feladata. Ritka értékeink közé sorolhatjuk a hatalmas kéziratköteget, amely szellemi örökségünké vált.

Írói hagyatékának kutatásával és feltárásával az évszázadok folyamán számos kutató és jeles irodalmár foglalkozott. Hopp Lajos megállapítása szerint „az újabb kutatások a rodostói levéltároló és fordító (franciából) modernebb arcképének megrajzolása jegyében mutatják be a száműzetésben alkotó író,

különös tekintettel Mikes hazai és európai kultúrájának összefüggéseire”. (*Mikes világa*, 72. oldal)

A szülőföldhöz és nemzetéhez való kötődés eszmei-erkölcsi parancsának megőrzése és ennek tudatosítása a rodostói száműzetése idején szerzett főművének, a *Törökországi levelek*nek legmesszebb hangzó üzenete. Így vált Mikes a szülőföldszeretet örök példaképévé. Ugyanakkor az írásmű másik vonatkozása a II. Rákóczi Ferenc iránti rendíthetetlen hűsége, amely élete végéig fogva tartotta őt Rodostóban. Szigeti József írja Mikes Kelemen *Törökországi levelek* (Irodalmi Kk. 1963) című művének bevezetőjében: „Mikes ragaszkodása, látszólag, a személynek szólt ugyan, de lényegében az ügynek, mely ilyen nagy jellemet formált.” Mikes számára a nemzeti függetlenség és idegenuralom-mentes szabadság, illetve a szabadság ügyének szolgálata – tragikus családi okok miatt is – történelmi nemesi szerepvállalás volt.

Életműve – az eredeti és fordításai – a 18. század első felére esik, s szerzője része a Rákóczi-szabadságharc és

Mikes Kelemen
a háromszéki Zágóban
született református
nemesi családban
zabolai Mikes Pál és
csicsókeresztúri Torma
Éva gyermekeként.

Liezen-Mayer Sándor: Rákóczi Rodostóban

Mikés Kelemen (1690–1761). Ismeretlen festő, 19. század harmadik negyede, 18. századi ismeretlen mester után.

-emigráció irodalmának. A mikési életmű művelődéstörténeti vonatkozásban is jelentős: a magyar világi széppróza megszületését jelzi. „A régi és az új háttérén áll: betetőzi a múltat, s kaput nyit az újnak, a felvilágosodás korának” – vélekedik Szigeti József (Uo., 33. oldal).

Életútja

Mikés Kelemen a háromszéki Zágonban született református nemesi családban. Szülei az ősi székely nemesi származású zabolai Mikés Pál és csicsókeresztúri Torma Éva voltak. Fiuk születése után az apát a Thököly-féle kuruc megmozdulásokban való részvétel miatt az osztrák parancsnok letartóztatta, majd Fogaras várában különös kegyetlenséggel halálra kínozták, és birtokait elkobozták.

A kis árva gyermekkorát Zágonban, Abafáján (Maros megye), valamint nagybátyja, gr. Mikés Mihály zabolai (Kovászna megye) birtokán töltötte. Özvegy édesanyja hat év után férjhez ment kövesdi Boér Ferenc nemes úrhoz, házasságukból született Kelemen féltestvére, Boér Huszár József. Édesanyjával együtt áttértek a katolikus hitre a nevelőapa hatására, akinek közbenjárására Mikés Kelemen visszakapta régi apai birtokait.

1700 és 1707 között a kolozsvári jezsuita kollégiumban tanult, ahol klaszrikus latin irodalmi műveltséget szerzett. 1707-ben, amikor II. Rákóczi Ferencet Marosvásárhelyen beiktatták fejedelmi székébe, a nagytekintélyű

Mikés Mihály kieszközölte a fejedelemtől, hogy unokaöccsét vegye fel udvarába. Néhai apja politikai választását követve (aki Rákóczi mostohaapjának, Thököly Imrének volt a katonája) hosszú éveken át apródként szolgálta a fejedelmet, tehát ebben a minőségben soha el nem szakadt urától. Mikés Rákóczi mellett élte át a győzelmes csaták és lesújtó vereségek napjait, az országgyűlések (ónodi és trencsényi) viharait és a kuruc szabadságharc hanyatlásának szomorú éveit. Valamivel több mint húsz éves volt, amikor örökre elhagyta Kolozsvárt, s így szeretett szülőhazáját is. 1711 februárjában elkísérte Rákóczit diplomáciai útjára Lengyelországba, ott értesültek az 1711. májusi szatmári békekötésről. Az osztrákok általános kegyelmet ígértek azoknak, akik leteszik a hűségesküt, de Mikés egy pillanatig sem habozott. A fejedelem szolgálata mellett döntött, mert atyjaként szeretete és tisztelte őt. Másfél évi ott-tartózkodás után, 1712 novemberében hajóra szálltak, hogy Franciaországba vitorlázzanak XIV. Lajos király meghívására.

**A Porta gondoskodott
teljes ellátásukról,
és harminc janicsár
őrizte biztonságukat.
A fejedelemnek külön
palotát biztosítottak,
Bercsényi Miklósnak pedig
egy egész birtokot adtak
lakóhelyül.**

Kis kiterővel 1713 februárjában érkeztek Párizsba, ahol éveken át XIV. Lajos király vendégszeretetét élvezhették. Rákóczi állandó vendég volt a versailles-i palotában. Mikés több ifjú nemes társaságában – a fejedelem jóindulata és anyagi gondoskodása révén – megismerhették Párizs nevezetességeit, a francia kultúrát, a francia nyelvet és irodalmat. Ezek hatása későbbi műveiben vált nyilvánvalóvá. Rákóczi és kíséretének lengyelországi, majd franciaországi tartózkodásáról részletesen beszámolt 1717 januárjáig egyik diáriumírója, Szathmáry Király Ádám. A kedvezőtlen politikai helyzet alakulása miatt – 1714-ben Franciaország békét kötött Ausztriával, 1715-ben elhunyt a Napkirály, akinek jóindulatát élvezték a bujdosók – arra kényszerült a fejedelem, hogy egész udvartartásával visszavonuljon a grosbois-i kolostorba,

ahol kertészkedett és sokat olvasott. Két éven át éltek ott, amikor 1717 őszén III. Ahmed török szultán meghívást intézett az emigrációban élő fejedelemhez, megígérve, hogy – az osztrákok elleni bosszúvágytól fűtve – visszasegíti Erdély fejedelmi székébe.

1717. október 10-én érkeztek Gallipoliba. A fejedelem kíséretében ötven-ötvenkét ember volt. Mikés Kelemen huszonhét éves volt, amikor a *Törökországi levelek* megírásába kezdett. Első levelének keltezése így szól: „Gallipoliból, Anno 1717. 10. Octobris.” További leveleiből nyomon követhetjük gyakori lakhelyváltóztatásait: Drinápoly, Bujukdere, illetve Jenikő, ahol nagyon rossz körülmények között voltak elszállásolva, de a fejedelem szállása kivételt képezett. Ugyanakkor nagy örömeire szolgált, hogy Jenikőből bemehetett a közeli Konstantinápolyba, hogy tiszteljen a francia követtél. Ez életének egyik ritka és kellemes epizódja volt. Mivel jól beszélt franciául, a követ felesége, M-me Bonnac szívesen látta vendégei között. Mikés örült, hogy kulturális környezetben lehet. Így ír róla: „Az asszony olyan, mint egy darab nádméz... olyan az asszonyok között, mint a jóféle gyöngy a többi gyöngyök között” (18. levél) Utalást tesz egyik levelében arra, hogy könyveket is kölcsönzött neki.

Végül két és fél éves hányódtatás után, 1720. április 24-én megérkeztek Tekirdagba, magyarul Rodostóba, amely a Márvány-tenger partján terül el. „Mi itt igen szép kies helyt vagyunk... Lóháton innét Constantinápolyba két nap el lehet menni, tengeren pedig egy nap.” Ebben a kis városkában, 120 kilométerre a fővárostól, négy nemzet élt csendben, békében: török, görög, örmény és zsidó. A bujdosóknak lakhelyül egy egész utcát jelöltek ki, az örmények jól gondozott házait bocsátották rendelkezésükre. A Porta gondoskodott teljes ellátásukról, és harminc janicsár őrizte biztonságukat. A fejedelemnek külön palotát biztosítottak, gróf Bercsényi Miklósnak pedig távolabb egy egész birtokot adtak lakóhelyül.

1722-ben édesanyja, Boér Ferencné Torma Éva levelet írt Rodostóba fiának, amely csak egy év múlva jutott el hozzá. Mikés Kelemen boldog meghatottsággal vette édesanyja keze írását, amelyben ez állt: „Bárcsak az én halálom előtt való látásodban örvendeztetne meg az én Istenem! Az igaz, hogy jószágodat mind másnak adták (...) Jobb a magad hazájában lenned, hogyszem az idegenek között.” Kelemen megindult lélekkel írta anyja sorai alá: „Ó édes Jézusom, hálákat adok szent felségednek,

TÖRÖK ORSZÁGI LEVELEK,

mellyekben

A II^dik RÁKÓTZI FERENTZ

Fejedelemmel Bujdosó Magyarok' Történetei
más egyéb emlékezetes dolgokkal egygyütt
barátságosan eládatnak.

Írta

MIKES KELEMEN

Az említett Fejedelemnek néhai Kamarálla.

Moft pedig

Az eredetképpen való Magyar Kézírásokból
kiadta

KULTSÁR ISTVÁN

Az Ékesföllásnak Tanítója.

SZOMBATHELYEN,

Nyomtatta SIÉSS ANTAL JÓSEF.

1 7 9 4

A levelek 1794-es kiadásának címlapja.

Képek: Wikipédia

hogyan annyi sok bujdosásom után árva szolgálódnak megadtad levelét látnom! (...) Tartsd meg dicsőségemben tovább, és add meg, édes Teremtőm, árva szolgálódnak azt a vigasztalást, hogy még ebben az életben láthassam és dicsérhessem szent nevedet vele együtt."

De mindezek ellenére nem igényelte anyja közbenjárását, mert érezte, hogy nem tud elszakadni a fejedelemtől, szégyellte volna szerencsétlenségében magára hagyni őt. A 22. levelében ezt írja: „Az erdélyi nemesember felől nem lehet nagyobb gyalázatot mondani, mint azt, hogy az adomért szolgál (...) ő csak a becsületéért szolgál."

1725-ben a fejedelem legbizalmasabb emberei közé fogadta, előléptette kamarássá, akinek pénzügyeit kellett intéznie. Élete legszomorúbb napjáról, 1735. április 8-ról, II. Rákóczi Ferenc haláláról így ír: „Az Isten árvaságra téve bennünket ezen az idegen földön, és kivevé közülünk a mi édes Urunkot és Atyánkot (...) ki sem lehet mondani, micsoda nagy árvaságra jutottunk (...) nagy sírás és keserűség va-gyon itt" – 112. levél. A konstantinápolyi jezsuita rend temetőjébe édesanyja, Zrínyi Ilona mellé temették.

Öt héttel később így fogalmazott a 114. levelében: „Eddig csak belsőképpen voltam magyar, vagy székely, de már külsőképpen is: mert 27 esztendő múltán ma tettem le a francia köntöst", amit csak a fejedelem kedvéért viselt.

Azután boldogan csak székely viseletet hordott. Abban jobban és kissé otthon érezhette magát.

1740-ben Mikes Kelemen 50 éves volt, amikor Mária Terézia királynő lépett trónra, és akkor a kisszámú bujdosó a konstantinápolyi osztrák követség útján kegyelemért folyamodott a kegyelmes szívűnek hitt császárnőhöz, de az elutasította kérelmüket. Mikes mellől évente több emigrációban élt bujdosótársa elhunyt.

1758. december 20-án, 69 évesen írta utolsó levelét képzeletbeli nagynénjéhez.

Utolsó, 207. levelében beszámolt báró Zay Zsigmond úrfi elhunytáról. Így 1758 novemberében őt nevezte ki a Porta „básbuggá" (csapatvezetővé), és felvette az ezzel járó „general" címet. „Akik az öreg Rákóczival jöttünk, azokból csak én maradtam" – írja a 207. levelében. A még ott élők, azok mind újjak (kb. harminckét-harmincnégy személy), akik ott születtek (a száműzöttek leszármazottai) vagy oda vándoroltak. „Mennyi változáson mentem már által, de az Istennek gondviselése mindenkor velem volt." Negyvenegy évig írta leveleit. Első levelei még a közeli hazatérés reményétől voltak bizakodóak, de az évek teltevel a beletörődés derűs nyugalomával számolt be az eseményekről, és többször idézett erkölcsi példázatokat olvasmányaiból, illetve számtalan fordításából. Leveleskönyve lezárásának – talán – fő oka az lehetett, hogy Konstantinápolyból 1758 decemberében értesítést kapott, hogy engedélyezik erdélyi rokonaival való levelezését. A 68 éves Mikes Kelemen öröme leírhatatlan volt.

Az „édes néném"-nek nevezett P. E. grófnő képzeletbeli személy volt, a neki írt 207 levelet soha nem küldte el.

Akkor már csak két idősebb rokona élt: báró Boér Huszár József, anyai féltestvére, illetve Mikes István unoka-testvére.

Élete utolsó éveiben rendhagyó életvitele nagy boldogsággal töltötte el, mert oly régen vágyott, otthonról érkezett leveleiből híreket kapott familiáriusaitól, akik hazatérésre biztatták. De e vágya beteljesülésének a váratlan pestis örökre véget vetett 1761. október 2-án. A rostói örmény temetőben helyezték örök nyugalomra, de a török

föld Mikesnek nem adott örök nyugalom, mert a 19. század második felében a város terjeszkedése miatt a temetőt megszüntették. Az elérhető csontokat összegyűjtötték, és egy közös sírgödörbe helyezték.

Életműve

Közismert tény, hogy Mikes Kelemen törökországi leveleit egy Konstantinápolyban élő P. E. grófnőhöz írta, akit „édes néném"-nek nevezett. Hosszú viták után a kutatások kiderítették, hogy képzeletbeli személy volt, tehát a 207 levelet soha nem küldte el. Mikes az irodalmi levél műfajával – szinte öt éves – párizsi tartózkodása alatt ismerkedett meg. Olvashatta Madame de Sévigné leveleit, és feltételezhető, hogy Montesquieu *Perzsa levelek* című művét is.

Hopp Lajos szerint: „Az írói eredetiség nem zárja ki az alkotó kölcsönhatások formáit: egy külföldi irodalmi modell (téma, stílus, műfaj) alkotó felhasználásának, átlényegítésének a folyamata magában rejtheti az újat teremtő egyéniség orginális vonásait, a nemzeti jelleg és irodalmi hagyomány megkülönböztető sajátosságait." (Uo. 222. old.)

Leveleskönyve ma is érdekes olvasmány, de ugyanakkor kordokumentum is, amelyben az író beszámol a kuruc szabadságharc Törökországba kényszerült hőseinek, vezéreinek tragikus, sivár életéről és haláláról. Megörökítette a törökországi száműzetés mindennapjait, az ott élő népek szokásait, életvitelét. Rákóczi udvartartását részletesen bemutatja, amely a hangos dobpergés jelezte reggeli és estei kötelező kápolnai ima között zajlik. „Egy klastromban nincsen nagyobb rendtartás" – vélekedik Mikes Kelemen. Délelőtt szobájában olvasott, írt – javítgatta a *Vallomásokat*, majd vallásos elmélkedéseket, 1721-től pedig állambölcséleti műveket írt latin és francia nyelven; 1732-től *Politikai és erkölcsi végrendelet* című munkáján dolgozott –, vagy a kapott levelekre válaszolt. Rákóczi nemcsak gondolkodásában, hanem életgyakorlatában is szembefordult főúri osztálya tagjainak szokásaival. Ennek igazolása a fejedelem napirendje: ebéd után fogadta a követeket, külszági látogatókat, majd a műhelyben fűrt-faragott, az esztergán dolgozott. „Olyan, mint egy mesterember (...) és úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyerét." (88. levél). Veress Dániel: *A rostói csillagnéző* című esszéjében (69. oldal) megjegyzi: „Rákóczi hat maga

készítette gyertyatartóját ma is őrzik Kassán.”

Továbbá csodálattal ír az ottani mediterrán éghajlatról, a szép és dús növényzetről, amelyet nem mulasztja el összehasonlítani az erdélyivel. Gyakran beszámol szeretett nénjének olvasmányairól, egy-egy tanulságos epizódot kiragadva. Nem ritkán reflektál az európai vagy török politikai változásokra.

Mikes szünni nem akaró honvágya, emésztő gondolatai szülőföldjére szálltak – a 13. levélben írta még 1718 májusában: „A való, nehéz Zágón nélkül ellenni, nehéz minden esztendőben 12 hónappal vállamot terhelni”. Egy év múlva pedig így fogalmazott a 30. levélben, amikor még Ázsia partjain bizonytalanul tengődtek: „Azon nem törődöm, hogyan éltek a bithiniai királyok a rómaiak idejében, hanem hogy nem Háromszéken vagyok.” 1720 májusában keserűen tréfálkozott: „Úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejtetem Zágont.” (37. levél)

Nem kerülték el a figyelmét a nyugat-európai országokban végbemenő gazdasági változások, a korai polgárosodás jelei.

A hazaszeretet, a szülőföldhöz való hűség legmeghatóbb művészi megnyilatkozásai a következő sorai a 142. levélből: „A várossal átellenben szakad a Dunába az édes Olt vize. Azt sem láthatam suhajtás nélkül: mert olyan édes hazából foly ki, ahonnet 31 esztendője vagyok kirekesztve.” Amikor a pasa egy levéllel Jászvásárba küldte a vajdához, útközben a Keleti-Kárpátok bérceit szemlélve szomorú szívvel vetette papírra: „...ha Erdélyt meg nem láthatom is, de a köpenyegit meglátom, mert az erdélyi havasok mellett megyünk el. Ha Zágónban sert nem ihatom is, iszom a Bozza víziből.” (146. levél) Bármiről írt, mindig az elvesztett szülőhaza képe lebegett előtte. Ideznék egy újabb példát: „Mi haszna vagyon egy éhenhalónak abban, hogy Kolozsvárt jó kenyeret sütnék.” Sötét humorú megjegyzés.

A háromszéki éles eszű ifjú nemes a fejedelem szeme előtt, az ő példáját követve érett művelt, világlátott, sokat

tapasztalt, olvasott férfiúvá, aki felismerte a tanulás, a tudás értékét, fontosságát. A 147. levélben ezt írja: „Az ész tanulás nélkül csak olyan, mint amely föld parlagon áll.”

Nem kerülték el a figyelmét a nyugat-európai országokban végbemenő gazdasági változások, a korai polgárosodás jelei: „az országokban (...) mindenféle tudományok és mesterségek virágoznak.” Mikes társadalomszemlélete, erkölcsfilozófiája és lelki-érzelmi világa sokat változott az emigráció hosszú éve alatt, miközben állandóan képezte magát, nyelveket tanult (lengyelt, franciát). Még a távolból is nemzetének, országának haszna és jövője foglalkoztatta a polgári igények szempontjából. Igen érdekes megállapítása, miszerint: „Egy országnak a boldogsága az iffiakot való jó neveltetésekből áll – a tudományokat és mesterségeket amikor kezdik tanulni”. Majd így folytatja: „A mi boldogtalan országunkban mindezekre alkalmatlansága nincsen egy iffiúnak, noha mindezekre olyan alkalmas volna, mint akármely nemzet.” A 62. levélben rendkívül haladó nézeteket hangoztat: „Egy nemes deáknak idővesztés 13 esztendő-kig a deák nyelvet tanulni, mivel amellett más egyéb hasznos tudományt is tanulhatna.” Továbbá szorgalmazza a physica, geometria és geográfia tanulását. „Nézzük meg, hogy annyi tanulás után mit tud, és hogyan használhat-e valamit tudományával az országnak és magának?”, „Hacsak egy könyvet fordítana meg (le!) életében, azzal mind magának, mind másoknak használna, és látna gyümölcsét annyi esztendeig való tanulásának.” Szellemesen, de ironikusan beszél a magyar nemek dőzsölő, tunya életmódjáról, mely a kártyázásban, „a sok hejrehujjában és a virradatig tartó részegségben”, némelykor vadászatokban ölt testet. A gondolatmenet így folytatódik: „Egy parasztember gyermekének még haszontalanabb a latin tanulás, és jobb volna, mihint írni, olvasni tud, valamely mesterségeket tanulni, mivel a mesterségek és a kereskedések hajtának hasznat egy országban”, valamint: „Egy tudatlan tanácsúr olyan egy országban, mint egy üres hordó a pincében.” Megállapítható, hogy a mikesi életideál legfőbb tartalma a munka. Az ő szemében a henyelő élet üres, csak tunyaság és tudatlanság hordozója. A munka és tanulás Mikes

műveiben az emberi élet két alapvető tényezője.

Ez a 62. levél a még ifjú, harmincöt éves, de egy tapasztalt, képzett ember bölcsességével bíró jó hazafi életszemléletének kinyilatkoztatása: „Mint hazafi, azt akarnám, hogy a tudomány oly közönséges volna nálunk, valamint a tudatlanság!”

Végül ejtsünk szót Mikes Kelemen másik, nálunk akkor még teljesen szokatlan, rendkívül haladó nézetéről: a leányok iskoláztatásáról. Az író fájjalja, hogy azok írni-olvasni sem tudnak. A nemes lányok csak a hímzéshez és tánchoz értenek, a szegényleányok belehalnak a munkába, már zsenge koruktól keményen dolgoztatják. Végkövetkeztetésként megállapítja: „Az iffiak taníttatása mellett a leányok taníttatása is éppen olyan fontos az országnak.”

(Folytatjuk)

Irodalom:

- Hopp Lajos: *Mikes világa*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1963. A bevezetőt írta Szigeti József
- Mikes Kelemen Összes Művei. Törökországi levelek és Misszilislevelek*. A budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában. 1966.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 3. köt. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994. Főszerkesztő Dávid Gyula
- Veress Dániel: *Így élt Mikes Kelemen*. Budapest, 1978.
- Veress Dániel: *A rodostói csillagnéző*. Kaulauz Mikes Kelemen Leveleskönyvéhez. Kismonográfia. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972.
- Lászlóffy Aladár: *Mikestől – magunkig*. 300 éve született Mikes Kelemen. *Helikon* – 1971/35. szám
- Molnos Lajos: *Levél Rodostóba*. 300 éve született Mikes Kelemen. *Helikon*, 1971/35. szám
- Mikes Kelemen élete és néhány válogatott levele. Tamási Áron Mikesről szóló bevezető tanulmányával. Szentimrei Jenő előszavával. *Hasznos Könyvtár* 6. szám, Brassó, 1936.
- Négyesy László: *Képes magyar irodalomtörténet*. I. kötet, Budapest, 1906.

Webográfia:

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/4-a-magyar-irodalom-a-xviii-szazadban-FI/>

Erdélyi diákok a bázeli egyetemen

*Bázel a Rajna két
partján elterülő város
a svájci–német–francia
hármashatárnál,
egyetemét II. Pius pápa
alapította 1459 végén,
amely 1460 áprilisában
kezdte meg a működését.*

Bázel a Rajna két partján elterülő város a svájci–német–francia hármashatárnál. Jelenlegi népessége körülbelül 180 ezer fő. Egyetemét II. Pius pápa alapította 1459 végén, amely 1460 áprilisában kezdte meg a működését. Ez lett Svájc első felsőoktatási intézménye. Az egyetem 1529-ben bezárt, csak pár év múlva, 1532-ben kezdődött újra az oktatás, ekkor protestáns univerzitásként folytatta a tevékenységét. Történetében sem a hároméves szünetre, sem a vallásváltásra nem találunk semmiféle utalást. Magyarországról a legtöbb diák erre a svájci egyetemre iratkozott be, szám szerint 452 fő.¹ A diákok az ország különböző részeiből érkeztek. Az anyakönyvi bejegyzések sajnos nem mindig következetesek, hiányosak, de általában a következő adatokat tartalmazzák: a beiratkozás kelte; a hallgató neve (latinul a keresztnév, utána a családnév sokszor latinosított formában); az ország vagy országrész; születési vagy lakhely; a diák előző iskolája/iskolái; mely egyetemről érkezett, és mikor melyikre távozott; életkora; vallása; ritkán az apa foglalkozása; valamint egyéb feljegyzések, például az elhalálózása.

A hallgatók országbeli származását kezdetben eléggé különös módon jelölték meg, ettől a későbbiekben mind többször eltértek a matrikulák vezetői. Így: Ungaria, Hungarus, Ungarn; Pannonia, Pannonus; valamint Transylvania, Transylvanius (így, egy s-sel írva). Később a Pannónia megkülönböztetés teljesen eltűnt a feljegyzésekből. (A mai Horvátország területéről egy adatot sem olvashatunk.) A legtöbben az akkori, Mohács utáni Magyarország területéről iratkoztak be a diákok az egyetemre. Tájégségenként is érdemes megfigyelni a származási helyüket. Kárpátaljáról csupán négy fő (Huszt, Beregszász, Munkács és Ungvár). Ezután a mai Burgenland területe következik tíz fővel.² A települések közül Felsőlvót kell

kiemelnünk, ahonnan három evangélikus vallású diák is érkezett. (Érdemes megjegyezni, hogy a városkában később, 1845-ben Gottlieb August Wimmer evangélikus lelkész evangélikus iskolát, majd pedig tanítóképzőt is alapított.) Létszámban ezt a Vajdaság (ma Szerbia) települései követik, amelyek közül csupán néhányat említünk: Felka, Vámosi, Jászfalu, Nagyrőce, Nagybecskerek stb. Ezt az akkori magyar területek közül a Felvidék követi, főként annak az északi-északkeleti városai, ahonnan szintén több evangélikus hallgató iratkozott be az intézménybe: Bártfa, Zsolna, Lócse, Kassa, Losonc, Eperjes stb. Szám szerint ezek után Erdély következik 98 diákkal, ők teszik ki a bázeli egyetem magyar hallgatóinak közel egynegyedét. Szülőhelyüket, korábbi iskoláikat, valamint családnévüket tekintve nem voltak mind magyarok, jelentős volt közöttük az erdélyi szászok aránya.

Mielőtt konkrétan a címben megadott témára térnénk, szeretnénk egy olyan fogalmat tisztázni, amelynek a jelentése az évszázadok folyamán, főként Trianon után jelentősen megváltozott, bővült. Ez pedig az Erdély³ elnevezés értelmezése, amely már a bázeli anyakönyvekben is módosult az évek elteltével.

Szűkebb értelemben a történelmi Erdély a mai, bővebb jelentésű, nagyobb földrajzi régiónak a középső (belső) és keleti részét jelentette, amely a Magyar Királyságon belül bizonyos önállósággal rendelkezett. A 16. század második felétől több mint egy évszázadig Erdélyi Fejedelemség néven gyakorlatilag önálló államként beszélhetünk róla. Tágabb értelemben a jelenkori Erdély elnevezés alatt ma többnyire Románia egész nyugati, Trianon utáni részét értik. De nem mint egységes tartományt, hanem csak mint 16 megye összességét. Ez magába foglalja Belső-Erdélyt, a Partiumot és a Bánság keleti nagyobb

Bázeli kilátás egy 1714-ből származó rézkarcon. Kép: villageantiques.ch

részét is. A Wikipédia leírása szerint: „Ma már csak történelmi hagyományai és sajátos kultúrája miatt tekinthető önállóknak.” Mindezt a területi bővülést igazolják a bázeli matrikulák is, amikor Erdélynek veszik a régi Magyarország keleti, kelet-alföldi városait is: Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti és több kisebb település, például Börvely besorolását.

Mindezen általános megállapítások után tekintsük át, hogy a 98 erdélyinek bejegyzett hallgatóról milyen általános jellemzőkkel és egyéb érdekességekkel, adatokkal tudjuk olvasóink ismereteit bővíteni.

Csupán véletlen lehet, hogy az 1533-ban magyarként bejegyzett első diák épp erdélyi származású volt: Johannes Georgy Honterus⁴, azaz Honter János György, aki Brassóban született. Előtte már volt Bécs, majd Krakkó diákja is. A második beiratkozott Brenner Márton Besztercéről jött az intézménybe orvostanhallgatónak. A negyedik sorszámú Bogner(us) Péter szintén brassói származású volt. Róla megtudjuk azt is, hogy apja ott lelkipásztorként tevékenykedett. Már tíz (!) egyetemen folytatott rövidebb-hosszabb ideig tanulmányokat, többek között Wittenbergben, Párizsban, Padovában, Rómában és Bolognában is. És feltétlenül meg kell említenünk az első kolozsvári (Klausenburg) diák nevet is, őt a 6. sorszám alatt írták be 1562-ben. Előtte már nyolc egyetemre járt. Itt jegyezzük meg, hogy a peregrináció, azaz egyetemváltás/egyetemjárás általános szokás volt ebben a korban. Mivel egyesek ilyen sok intézményt látogattak, előfordul közöttük több harminc éven felüli, sőt még 36 (!) éves diák is.

Amint fentebb már érintettük, nem minden hallgatónál jegyeztek le

minden adatot, ezért csak töredékében tudunk bizonyos szempontokra hivatkozni. Vallásukat tekintve legtöbbször reformátusok voltak (28 fő), evangélikus 8 (legtöbbjük Besztercéről érkezett), unitárius 4, római katolikus 1, izraelita⁵ és más vallás nem szerepel a nevek mellett. Ezután nézzük, hogy milyen karokon végezték a tanulmányaikat: teológiai 44, orvosi 6, filozófiai (bölcselet) 5, jogi 2. Rajtuk kívül egyszerre két karra jártak: jog-teológia 1, jog-filozófia 3 diák. Érdeemes kigyűjtenünk azt is, hogy mely erdélyi városok iskoláiban, kollégiumaiban folytattak korábbi tanulmányokat: Nagyenyed 11, Kolozsvár 7, Beszterce és Marosvásárhely 6-6, Székelyudvarhely 3, Brassó 2. Sajnos a többi névnél ezt a rovatot mellőzték. Az apa foglalkozásának megjelölésénél voltak leginkább szükségűszavúak. Ezek között a legtöbb a lelkész/prédikátor és a tanár/igazgató, de olvasható hivatalnok, vasúti tisztviselő, szódavízgyáros (!), rendőrbiztos, kereskedő, sőt még parasztember is.

A családneveket olvasva feltűnik, hogy valóban a legtöbbször, 73,5 százalékuk magyar eredetű. Ezek közül minden kategóriához csupán néhányat sorolunk föl. A valamikori (esetleg jelenlegi) származási helye utalnak: Vásárhelyi, Ajtai, Paksi, Keresztúri, Putnoki, Csernátoni (testvérpár). Főként a székelység körében volt gyakori a valamikori apanév családnévkénti örökítése: Sándor, Imre(h), Dávid, Ádám, Márk. Testi-lelki tulajdonságra utalók: Bornemissza, Sutha, Keszeg, Kis, Nagy. Foglalkozás/annak terméke megnevezése: Szabó, Pais, Molnár, Varga, Hajdu. Kétféle családnév: Pápai Páriz, Ajtai Szabó, Zágoni Aranka, Fogarasi Pap, Árkosi Gelei. Ezeknél az első elem a valamikori

vagy jelenlegi származási helyet jelölte. Nemesi név: László de Dalnok, Teleki de Szék, Toldalagi de Nagy Ercse, Rhédey de Kis Rhede, Kendeffi de Malomvíz.

Mint jeleztük, sokan érkeztek az egyetemre a szász városokból. Német nyelvismertük jelentősen megkönnyítette az egyetem és a város köznap-életébe való beilleszkedést. Természetesen ők német eredetű (sok esetben ejtésben és írottan is eltorzított) családnévet viseltek (22 fő), például: Siller, Weinhoff, Ziegler, Heydel, Scheiner, Stierl, Krotzer-Kötzer-Cratzer.

Szláv etimonú családnév alig fordul elő a 98 név között: Davidovics, Svoboda, Becsek.⁶ A negyedik bizonytalan a kétféle leírása miatt: Zomborich/Zombory. (Ez utóbbi diák apja kereskedő volt Marosvásárhelyen.) Csupán egy családnévet nem lehet határozottan besorolni egyetlen származási csoportba sem. Az illető teljes személyneve: Ion Gergely (1913-ban a matrikulában latinus formában: Gregorius Ion). Mehádia nevű településen született. Ez Krassó-Szörény vármegyében van, Orsovától északra, nem messze a Dunától. Számunkra kérdéses az eredete, valószínűleg román név. (Előfordulhat azonban, hogy a magyar János vagy Jónás név megrövidült, esetleg rosszul leírt alakjáról van szó.)

A vezetéknevek után nézzük meg, hogy milyen keresztnéveket kaptak a különböző, egymástól távoli vidékekről jött diákok a keresztségben. Bővebb elemzésbe nem szabad bocsátkoznunk, mivel a matrikulák több évszázadot ölelnek át, és ilyen hosszú idő alatt a névdivat nagyon sokat változott.

Az 1533-ban magyarként bejegyzett első diák erdélyi volt: a brassói Johannes Georgy Honterus, azaz Honter János György.

Mindezt jelentősen befolyásol(hat) ták olyan tényezők is, hogy vidékenként más-más volt a névadási szokás (például családon belüli öröklés), a válás, a származás, de még a történelmi-társadalmi változások is hatottak a névválasztásra (híres történelmi személyiségek nevei, a magyar irodalmi romantika hatása, az 1896-os millenniumi év ősmagyar fellángolása stb.). A 98 Bázelen tanult diák 42-féle keresztnévet kapott. Ez az arány nagyon jónak mondható, hisz azt jelenti, hogy

minden második-harmadik egyén (2,33) más, a többiektől eltérő nevet viselt. Az anyakönyvekben leírt keresztnevek csökkenő sorrendben a következők:

9 József; 8 Ferenc, János; 6 András; 5 Ádám, György, István; 4 Károly; 3 Béla, Sámuel; 2 Elek, Gyula, Imre, Lajos, Mihály, Mózes, Pál, Péter, Sándor, Tamás; 1 Alvin, Benedek, Bertalan, Dávid, Dezső, Farkas, Frigyes, Gál, Gáspár, Gedeon, Gergely, Géza, Gusztáv, Hermann, Kornél, László, Lőrinc, Lukács, Márton, Miklós, Rázmán és Rudolf.

Az első hét név Magyarországon mindig a leggyakoribbak között szerepelt, természetesen koronként más-más sorrendben. A reformátusoknál mindig kedvelt volt az ótestamentumi nevek használata, ezek közül itt is szerepel négy: Dávid, Mózes, Sámuel és Sándor. Mindig ritkának számított a Gál, Gedeon és a Kornél előfordulása. A német ajkúak közt volt szokás a következő neveket adni az újszülötteknek: Alvin, Hermann, Rázmán (ez utóbbi az Erasmus névből eredeztethető, a magyar nyelvben a Rézmán változata is előfordul). A 19. század végétől – a korábban említett nemzeti felbuzdulás miatt – divatba jött az ősi magyar utónevek elterjedése, erre utal három név is: Béla, Géza, Gyula.

A 20. századig, az előtte lévő időkben, de főként a középkorban nem volt szokás nőknek egyetemi tanulmányokat folytatni.

Két keresztnevű hallgatót csak négyet olvashatunk a szerzőpáros bázeli gyűjteményében, ezek: János György, Rázmán Péter, János András és Károly Albert.

Bizonyára föltűnt az olvasóknak, hogy csak férfiakkal, azok nevével találkozhatunk ezen leírásban. A 20. századig, az előtte lévő időkben, de főként a középkorban nem volt szokás nőknek egyetemi tanulmányokat folytatni. Az akkori korok elvárása szerint az ő feladatuk általánosan a gyermekek szülése, otthoni nevelése, a háztartási teendők ellátása, a férjükről való gondoskodás volt. Természetesen a férj esetleges halála esetén kiválóan

irányítani a birtokukat, és annak teendőit megszervezni. Ennek ellenére Hegyi-Szőgi forrásként használt könyvében feltűnik egy női hallgató neve is. Igaz, hogy ő már a 20. század elején élt. Ugyan nem erdélyi származású, mégis engedtessek meg, hogy a nevének néhány adatát közöljük. 1918-ban iratkozott be a bázeli egyetemre Ring Alice, aki Liptószentmiklóson született, és korábban már Zürichben volt bölcsész-hallgató. 1922-ben távozott a bázeli intézményből.

Amint a bevezetőben említettük, Bazel kedvelt helye volt a magyar egyetemistáknak, a szülők szívesen küldték e viszonylag nem távoli helyre tanulni fiaikat. Több karon lehetett ismereteket szerezni, talán a diákok ellátása is kedvező volt: kvártély, kosztolás, a tanulmányok anyagi támogatása, a tanári kar, az oktatás minősége, egyáltalán az egyetem általános légköre. És az ott végzetek bizonyára jó tanárok, orvosok, lekipászorok lettek visszatérve szülőhelyükre. Természetesen mindezekről nincsenek konkrét adataink az idézett könyv alapján, csupán feltételezés a részünkről. Mindezt szeretnénk bizonyítani azzal, hogy a névsorból kiemelünk néhány, sokak által ismert, híres nemesi családból származó bázeli tanítványt, diákot, és írunk róluk néhány gondolatot. A nevük után zárójelben a beiratkozás éve szerepel.⁷ Ahol lehetséges volt, ott csillaggal jelöltük a születési, kereszttel pedig a haláluk évét. Nagy Iván genealógiai kötetében legtöbbjükről részletesebben olvashatunk, az ott szereplő adatok közlésétől itt eltekintünk.

Bethlen Pál gróf (1665); †1686.

Bethlen Farkas (1768); *1749 – †1823. Jog- és bölcsészhallgató. A két személy pontos azonosítása a híres család bonyolult és szerteágazó családfáján bizonytalan.

Kisrédei Rhédey Ádám (1769) előbb Doboka vármegye főispánja, majd tartományi kincstárnok. Ága leányágon kihalt.

Nagyercsei Tholdalagi László (1768); *1748 – †1806. Felesége gróf Korda Anna volt, utódaikról nem tudunk.

Széki Teleki József (1759, joghallgató); *1738, Huszt – †1769, Koronaőr. Korábbi tanulmányait Losoncon végezte.

Széki Teleki Sámuel⁸ (1760, filozófiai hallgató); *1739 – †1822, Bécs. Udvari kancellár. József unokatestvére.

Széki Teleki Ádám (1759, joghallgató); *1740 – †1792. Doboka vármegyei főispán, a grófi család ezen három férfitagja egy időben volt az egyetem hallgatója.

Végezetül a hazai tudomány leghíresebb és legismertebb, a bázeli egyetemen végzett tanítványait ismertetjük. A családi dinasztia tagjai előnevüket egy dunántúli városról, Pápáról (Páriz de Papa) vették, amely már abban a korban is jelentős református központnak számított. Egyesek szerint valóban e városból származott, illetve ott született Imre református lelkész, az alábbi Ferenc apja.

Pápai Páriz Ferenc (1673, orvos); *1649, Dés – †1716. Tudós orvos, író, szótáríró, nagyenyedi tanár.

Mindkét fiát a bázeli egyetemre küldte tanulni ugyanazon évben:

(Ifjabb) Pápai Páriz Ferenc (1719); *1689, Nagyenyed – †?. Erdélyi orvos.

Pápai Páriz Imre (1719); *1693 – Nagyenyed †?. A nagyenyedi kollégium tanára. Az anyakönyvbe beírták az apa foglalkozását is: professzor.

Ezen utóbbi adatok mind azt bizonyítják, hogy a bázeli egyetemen kiváló tanárok működtek. Bizonyára nem volt véletlen az, hogy ezen svájci felsőfokú intézménybe iratkozott be a legtöbb magyar diák.

Jegyzetek

1 Hegyi Ádám-Szőgi László: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919*. Budapest. 2016. p. 51–82.

2 Városszalónak, Drumoly, Gáborfalva, Oka, Zurány, Lakompak, Vágod és Felsőlövvő.

3 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Erdély>

4 A családnév végén az -us latin hímnevmű képző.

5 Más magyarországi településekről öt izraelita hallgatót jegyeztek föl (Jolsva, Szombathely, Galánta, Fadd, Lakompak).

6 Születési helyük: Bárdfalva, Fogaras, Kolozsvár és Marosvásárhely.

7 Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XI. Pest. 1857–1865*. A megfelelő kötetek oldalainak közlését mellőzzük.

8 A három Teleki bázeli életéről részletesen olvashatunk Jelitai József 2018-ban megjelent tanulmányában:

<http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/jelitai-jozsef-bernoulli-daniel-es-janos-egykoru-teleki-utinaplok.html>

T. Szabó Csaba

Egy ókori császár élete

Megjegyzések egy új Marcus Aurelius-életrajzhoz

Az emberiség 5000 éves írott történelmének ókori forrásai legtöbbször uralkodók politikai propagandája nyomán örökítették meg a múlt eseményeit.

Demandt kötetének fedőlapja

A történelemírás nagyon sokáig a nagy eseményeket formáló és alakító politikusok, egyházfők, szellemi és morális kánont meghatározó személyek életrajzaiból állott. Az emberi történelem 5000 éves írott történelmének ókori történeti forrásai legtöbbször uralkodók politikai propagandája nyomán örökítették meg a múlt eseményeit. Az ókori Egyiptom fáraóinak életrajza, ugyanúgy, mint Mezopotámia városállamainak uralkodói listái és a perzsa királyok királyának sziklába vésett életrajzai az ókori történetírás sajátos műfajává lett biográfia (*vita*) első kiemelkedő példái, amelyek azonban a görög és a római történetírás nagy munkáiban érnek csúcra. A latin történetírás császárelétrajzai (Plutarkhosz, Suetonius és a *Historia Augusta* szerzőinek életrajzi kompilációi) az antik biográfiaírás kiváló példái, amelyek nemcsak a Római Birodalom politikatörténetének részleteit hozzák közelebb a mai olvasó számára, hanem a császárok, uralkodók hétköznapijainak, pszichológiai profiljának a részletes bemutatása révén emberközeli hoznak 1800–2000 éve élt politikusokat is. Ám az ókori császárelétrajzok már a maguk korában is propaganda eszközként íródtak: egy-egy dinasztia legitimitását vagy épp hibáit hivatottak szolgálni, és különösen a császárok személyes életének, hétköznapijainak részleteiben számos fiktív, torzított, túlzásokkal teli elemet találunk. Az ókor legnagyobb és leghatásosabb birodalmának császárai azonban ezeknek a munkáknak, elsősorban Suetonius és a *Historia Augusta* életrajzai révén váltak a reneszánsz és felvilágosodás kori Európa „bestseller” munkáivá és ismert hőseivé: számtalan kiadást megérték és ma már a világ számos nyelvére vannak lefordítva, alapvető olvasmányok továbbra is a történelemtanszékek sokaságán. De megismerhető-e egy ókori császár, politikus és annak kora kizárólag ezekből az ókori biográfiákból?

A kérdésre sokan, sokféleképp próbáltak válaszolni a 18. század óta.

Edward Gibbon angol ókorász monumentális Róma története révén megteremtette az „öt jó császár” modern mítoszáét (Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius), háttérbe szorítva számos jelentős 3. századi uralkodót, és eltúlozva a 2. század első felének jelentőségét. A modern történetírás nagyon sokáig nem tudott Gibbon dichotómiájából kimászni: a fent megnevezett császárok modern kultusza továbbra is óriási mind a történetírásban, mind a római kor kortárs kultúrtörténeti recepciójában. Szerencsére azért, a 20. század második felében számos olyan modern történeti császárbioográfia látott napvilágot, amely sokkal árnyaltabban, a történelmi források teljes palettáját feldolgozva, történelmi kontextusában elemezve mutatja be a Római Birodalom neves császárait. Az elmúlt évek legfontosabb császárbiográfiai közül kiemelendő elsősorban Anthony Birley angol régész, ókortörténész nagy kötetei Hadrianus és Septimius Severus császárokról, de 1993-ban ugyancsak tőle került napvilágra egy monumentális Marcus Aurelius-életrajz is. Birley az 1990-es években új divatot teremtett, felélesztette a császárbiográfia műfaját a kortárs ókortörténetben. Az ő munkáit számos nyelvre lefordították, sajnos magyarra azonban nem. Kiemelendők Werner Eck Augustus monográfiái, Julian Bennett Traianus biográfiája vagy Olivier Hekster Commodus monográfiája is. Ezekhez a nagy nevekhez és paradigmatis kötetekhez csatlakozni történetírói merészség, felkészültség kell. Császárbiografiát írni a Birley által létrehozott etalon szerint azt feltételezi, hogy az illető szerző nemcsak az adott császárra vonatkozó teljes ókori irodalmi forrásanyagot, hanem az adott korban keletkezett epigráfiai, régészeti, papírológiai, építészeti emlékeket, néha még a Római Birodalom határain túlvelő forrásokat is ismeri. Továbbá tisztában kell lennie az addigi historiográfia

forrásaival: mit írtak szakmai elődei az illető történelmi személyről. Egy-egy császár esetén ez több száz tanulmányt is jelenthet. Nem csoda tehát, hogy a nagy császármonográfiák többsége egy-egy történész életrajzának opusa, időskori nagy munkája. Olivier Hekster 28 (!) évesen közölt *Commodus monográfiája* – amelyet 2002 óta 133 alkalommal idéztek a nemzetközi szakirodalomban – talán olyan kivétel, amelyet Arthur Darby Nock 30 évesen írt paradigmatisz mus műve óta (*Conversion*) nem látott még az ókortudomány.

A legutóbbi császármonográfia Alexander Demandt, a berlini Freien Universität emeritus professzorának 591 oldalas, monumentális műve Marcus Aureliusról, a filozófus császárról (Alexander Demandt, *Marc Aurel. Der Kaiser und seine Welt*, C.H.Beck, Berlin, München, 2019, 591. p.). A szerző Németországban már jól ismert hatalmas, szakmai igényességgel a Római Birodalomról és Nagy Sándorról megírt tudományos-népszerűsítő munkáiról. Németország ma messzemenően a világ élvonalában van az igényes, a szakma

legjavát megmozgató ismeretterjesztő munkák közlésében. Demandt a szakmán belül is jól ismert ókortörténész, de nem riadt soha vissza a nagyközönségnek szóló közművelődéstől sem. Ez egy olyan, eurómilliókat megmozgató üzlet ma már Németországban, amiről mi, itt mifelénk csak álmodhatunk. Romániában – és ezen belül az erdélyi magyar tudományos közösségben – a tudományos ismeretterjesztést még maga a szakma is megveti. Nem tartja egyenrangú, fontos munkának. Pedig az igazság az, hogy az a tudós, aki állami pénzen dolgozik, tudományos eredményeit köteles lenne bemutatni a társadalomnak is. Nem feltétlenül gazdasági okokból, de leginkább a társadalom közművelődése céljából.

Demandt munkája tíz nagy fejezetből áll, megelőzve egy rövid előszóval és egy nagyon gazdag szakirodalmi jegyzékkel (12 oldal) és névmutatóval (20 oldal). Az első fejezetben a szerző 30 oldalon át bemutatja a Római Köztársaság bukásának okait és a császári hatalom sajátosságait. Ki is egy császár? Abszolutista hatalomról beszélünk-e az ókorban? Mi a császárkultusz? Melyek a római császárság legfőbb intézményei, társadalmi sajátosságai? A császárság, mint birodalom (imperializmus) és a császári hatalom sajátosságainak bemutatását követően Demandt rátér a Marcus Aurelius életére vonatkozó legfőbb ókori forrásokra. A második fejezetben 45 oldalon át taglalja az irodalmi forrásokat (Elmélkedések, Cassius Dio történeti munkái, *Historia Augusta De Vita Marci*, későkori irodalmi források, jogi források), latin és görög feliratokat, pénzérméket és ábrázolásait, császárportrékat és korabeli művészeti alkotásokat, épületeket, császári építészeti projekteket, a Caballus néven ismert gyönyörű lovas szobrot és a Markommán háborúkat megörökítő oszlopot. Fejezetenként 2–300 lábjegyzetet talál az olvasó, mindegyikben további szakirodalmi és primer forrásra történik hivatkozás, amely a munkát a legmagasabb szakmai igények előtt is óriási teljesítménnyé teszi. A harmadik fejezet a császár fiatalkorával és családi hátterével, felemelkedésével és a Kr. u. 121 és 160 közötti időszak eseménytörténetével foglalkozik. A fiatal Marcus életét nemcsak az irodalmi források tükrében mutatja be, hanem a legújabb régészeti eredményeket, a szülőház felfedezésétől egészen a korabeli Palesztina eseményeiig részletesen bemutatja egy uralkodásra szánt fiatal fiú nevelését, korai filozófiai érdeklődését és kapcsolatait, katonai és politikai

Marcus Aurelius római lovasszobra (a szerző felvétele 2013-ból)

felemelkedését is. A néha terhelő, lábjegyzetek százaival felfegyverzett szöveget Demandt a rövid alfejezetekkel (fejezetenként legalább tíz) teszi könnyedé és gyorsan olvashatóvá. A negyedik fejezet közel negyven oldalon át elemzi a 160 és 166 közötti évek fontos eseményeit, elsősorban a Birodalom keleti határán, Armenia királyságában kialakult katonai, diplomáciai konfliktust, amely néhány hatalmas, diplomáciai baklövésnek köszönhetően egy óriási háborút nyitott meg két Birodalom, kelet és nyugat között: a Parthus Birodalom és a Római Birodalom között. A keleti konfliktus idején ugyanakkor elindult egy rejtélyes, a teljes Birodalmat magával rántó járvány is, feltehetően egy vírus okozta járvány (fekete himlő vagy ahhoz hasonló, tapintással terjedő kór). A szerző részletesen bemutatja a kór és a politikai-katonai feszültség együttes alakulását, ami újdonságnak számított eddig, hisz az „Antoninus-pestis” vagy „Galénosz-járvány” néven ismert jelenséget eddig nem elemezték együttes kontextusban a keleti háborúval és az ekkor kibontakozó még súlyosabb, északi konfliktussal, az ún. Markomann háborúkkal. Marcus Aureliusnak és a római vezető rétegnek 166-ra három ellenséggel kellett megküzdenie: a Parthus Birodalommal, az északról betörő germán és más barbár népesekkel és egy láthatatlan vírussal is. Ilyen körülmények között érthető, hogy sok történész értékeli úgy Marcus Aurelius gondterhelt uralkodását, mint a Birodalom aranykorának végét. E három esemény együttes hatása megpecsételte sokáig a Birodalom sorsát, de hosszú távú hatásait a kortárs történetírás sokáig eltűnőre hozta. Ne feledjük: a Római Birodalom egysége Marcus Aurelius halála után is még 200 éven át fennállt. Az ötödik fejezet a 167 és 174 között zajló Markomann háborúk eseményeit taglalja majdnem félszáz oldalon, óriási szakmai felkészültségről téve tanúbizonyságot: epigráfiai, régészeti források éppúgy megjelennek ebben a fejezetben, mint a proszopográfia módszere, tehát a háború híres alakjainak, hadvezéreinek, ismert katonáinak a bemutatása. A hatodik fejezet a 175 és 180 közötti katonai eseményeket mutatja be, részletesen taglalva Marcus Aurelius személyes utazásait és erőfeszítéseit a háború sikerének érdekében. A császár életére nemcsak a rejtélyes járványt tört rá, de egy száz napig „uralkodó” trónbitorló is, Avidius Cassius akinek életét és a korszak politikai mozgalmát is részletesen bemutatja Demandt. A hetedik fejezet ötven

Marcus Aurelius fiatalkori szobra (a szerző felvétele, Berlin, Altesmuseum, 2012)

oldalán át a szerző részletesen bemutatja a hátszázág történetét Marcus Aurelius uralkodása alatt: a szenátus és a császár viszonyát, a katonaság szerepét és korabeli változásait, a császár által alapított városokat, a társadalomtörténeti változásokat (a rabszolgaság növekedését és a császári rabszolgák társadalmi státuszát). Rövid alfejezetet szentel a korabeli vallási jelenségeknek, így a járvány miatt feléledő mágikus praktikáknak, babonáknak és kisvállási mozgalmaknak, amelyek konkurens vallási stratégiákként jelentkeztek a Birodalom addig ismert vallásai mellett. Különösen ritka a császárelrajzok esetén, hogy külön fejezet foglalkozik az adott császár korában megjelenő újvallási mozgalmakkal és azok filozófiai, teológiai tartalmának változásaival. A nyolcadik fejezet negyven oldalon át taglalja a Marcus Aurelius korabeli keresztényüldözés kontextusát és problematikáját, részletes betekintést nyújtva ugyanakkor az első három

évszázad ókeresztény irodalmába és a kereszténység Nagy Constantinus előtti lassú terjedésének történetébe is. A kilencedik fejezetben a császár korának filozófiai irányzataival, a sztoicizmussal és annak változataival foglalkozik a szerző, és részletesen bemutatja a korból fennmaradt irodalmi forrásokat. Végezetül az utolsó fejezet Marcus Aurelius halálával, annak rejtélyes körülményeivel, temetésének irodalmi és régészeti forrásaival és a császár utóéletével, historiográfiájával, hatásával foglalkozik.

Demandt kötete hatalmas: minőségi munka, 30 fekete-fehér képpel és legalább ugyanennyi színes illusztrációval, keményborítós, elegáns kiadásban, elérhető áron. A kötet kiváló példája a kortárs ókortörténeti biográfiákra és ugyanakkor a német tudományos-ismeretterjesztő piac szakmailag kifogásolhatatlan minőségére is. Számunkra mindez csak remény és példa lehet(ne).

Zokróczy Zenóbia

„Szeretek országjáró lenni”

Beszélgetés Meister Éva színművésznővel

Oda kellene figyelni a szabadfoglalkozású színészekre, akik a versek és az irodalom szószólóiként az országjárást választották, hogy a vidéket is kiszolgálják. Szabadúszóként mindenhol kizárják őket, se színházuk, se intézményes támogatottságuk nincs, így a szakma is alig vesz tudomást róluk. Meister Éva színművész harminc éve hűségesen szolgálja műsoraival a Kárpát-medence magyarságát. 2020-ban a világjárvány sem tudta leállítani, harmadmagával járta a világot, mert azt vallja: „Szolgálni kell! Ez a feladatom.”

– Hogyan kerültél Magyarországra erdélyi színésznőként?

– 1985-ben férjhez mentem Marosvásárhelyen egy Romániában akkor betiltott íróhoz, Molnár H. Lajoshoz, és ezután már nemcsak őt zaklatták, hanem engem is. Amikor rajta nem tudtak ütni, mert a Szabad Európa Rádió már szóvá tette, akkor a színház vezetősége velem kezdett el szemétkedni, élén a román igazgatóval. A betiltás és a zaklatások sora négy éven át tartott, és egy idő múlva annyira elviselhetetlenné vált, hogy úgy döntöttünk, Magyarországra

menekülünk. 1987 nyarán sikerült is turistaként Magyarországra utazni némi ügyeskedéssel (erről a férjem írt egyik regényében), és „elfelejtettünk visszamenni”, ahogy mondani szokás. Hívtak a svédországi, azelőtt nemrég menekült barátaink, és SAS-jegyeket is küldtek, mi is tovább akartunk menni Svédországba, de Ferihegyen nem engedtek felszállni a repülőre. Ott ültek a szekusok a váró részen, és nézték, kiket engednek át a magyarok, mert akkor még a korabeli Magyarország és Románia között kiadatási egyezmény volt

1985-ben férjhez mentem
Marosvásárhelyen egy
Romániában akkor
betiltott íróhoz, Molnár H.
Lajoshoz, és ezután már
nemcsak őt zaklatták,
hanem engem is.

Meister Éva algyői fellépésén

érvényben, legalábbis papíron. Így hát nem engedtek tovább. A magyar hivatalban megnyugtattak, hogy nem fognak visszaadni, mert tudomásuk van arról, hogy akiket visszaadtak, azokat vagy hülyére, vagy halálra verték. Tudtak a magyar belügyisek a minimum 60 ezer menekülni készülő emberről is az osztrák–magyar határnál, de engedték őket, menjenek, ki ahogy tud. Mi itt ragadtunk. Szerencsénkre.

– Kedvelt marosvásárhelyi színészként kaptál segítséget a magyarországi szakmától vagy bárkitől?

– A színházi szakmától nem. A színházi szakmára nem jellemző a segítőkészség és a nyitottság. Elég zárt rendszer. Viszont a férjem író társai megpróbálták segíteni nekünk. Így majdnem egy évig Pesten tudtunk élni, a Kulturális Minisztérium jóvoltából, havi apánázssal úgy, hogy egyik lakásból a másikba vándoroltunk, a másfél éves kisfiammal. Aztán a férjem egy régi újságíró ismerőse Szolnokra hívott, mert, ahogy mondta, ott van színház, rádió, tévé, kultúra meg minden. Akkor idejöttünk, és azóta itt lakunk, most már csak én. Az említett újságíró segítségével elmentünk a szolnoki színházhoz, bemutatkoztunk, elmondtuk, hogy kik vagyunk, hogy mit csináltunk eddig. Felvettek bennünket, a férjemet dramaturgnak, mert ebből éppen hiány volt, nekem viszont csak statisztaszerepeket szántak, a majdnem tízéves marosvásárhelyi nemzeti színház, több főszerepes múltammal.

– Hogy jutottál el odáig, hogy rászárod magad egy önálló produkcióra?

– Mivel nem kaptam a szolnoki színháznál a képességeimhez méltó feladatot, a férjemmel összeállítottunk egy műsort erdélyi költők verseiből a hazaszeretetről, *Csendes kiáltvány a veszteséért* címmel. Megmutattam az anyagot a színházigazgatónak, és felajánlottam, hogy megcsinálom a színháznak, de neki nem nagyon tetszett, mert a legkeményebb kortárs erdélyi költők versei által szólt arról, hogy a magyarság hogyan szeretne a hazájában élni és megmaradni azon a földön, ahol született, s amit az őseitől örökölt. Az akkori főrendező csak annyit mondott a kezdeményezésemre, hogy hát ez egy annyira bensőséges műsor, nem hiszi, hogy ezt így meg lehet csinálni. Szóhoz se jutottam. Mondta ő, aki nem adott nekem szerepet, s aki nem is tudhatta, mire vagyok képes. Na, akkor ne csináljon semmit, mondtam, majd megcsinálom én. Aztán egy rakás statiszta lánnyal együtt az utcára tettek, kisgyermekkel,

Városnézés egy bécsi vendégszereplés alkalmával

menekültként, pénz nélkül. A férjem segítségével megcsináltuk az estét, amely a mai napig megrázó hatású. 1989. december 8-án volt a bemutatója, a helyi népi együttes kíséretében, a szolnoki művelődési házban.

– Ezek szerint több mint 30 éve volt az első önálló produkciód, tehát három évtizede vagy a verselőadói pályán.

– Pontosan. 1989 nyarán teljesen megszűnt a színházi tevékenységem, ezért a szolnoki rádióhoz szerződtem bemondónak és szerkesztőnek. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan elkezdtem felépíteni az előadói létemet. A férjem írta a *Levelek a hazából a honba* című könyvét, amely pontosan erről a pár évről szólt, tehát '87-től '90-ig, és az 1990-es év elejétől elindultunk együtt könyvbemutatókra.

– Milyen volt az első önálló műsor fogadtatása Magyarországon?

– Nagyon különleges volt a nézők számára ez a pódiumest, mert 1989-ben Magyarországon nem hallottak még széles körben az erdélyi költészet huszadik századi nagyjairól, és ilyen megvilágításban az ottani magyarság meghurcolásáról sem. Ez az előadás újszerűen hatott akkor, hiszen az emberek túlnyomó része még Farkas Árpád költészetét sem ismerte. És ez nem a költőink szegényeségi bizonyítványa. Magyarországon ilyen szempontból nagyon nagy lemaradások voltak az erdélyi kultúrával kapcsolatban, mi pedig ebben a műsorban

Szőcs Kálmántól Székely Jánosig, Farkas Árpádtól Czegő Zoltánig, Bogdán Lászlótól Horváth Istvánig mindenkit „megszólaltattunk”, aki belefért a koncepcióba. Nagyon nagy sikere volt, tetszett az embereknek. Volt olyan kolléganóm, aki eljött a szolnoki színházról megnézni az előadást, majd bejött az öltözőbe, sírva, hogy „téged vajon miért küldött el Schwajda? Én ilyen műsort életemben nem láttam!” Hála Istennek, harminc év alatt mindenhol úgy fogadtak, hogy az további erőt és hitet adott nekem. Mindig azt érzem, hogy a közönségnek szüksége van ezekre a versekre, hiszen katartikus élményt nyújtanak nekik, és ennél fogva nekem is. Látni a könnyes szemeket, ha felállva tapsolnak, ez egy színész számára a legnagyobb jutalom.

1989-ben Magyarországon nem hallottak még széles körben az erdélyi költészet huszadik századi nagyjairól, s az ottani magyarság meghurcolásáról sem.

– Ki szervezte a fellépéseket?

– Mindketten, a magunk módján. A férjem íróként az irodalmi körökben volt ismert, újságíróként a nagyközönség előtt is. A könyveit Magyarországon is

Kárpát-medencei találkozón Sajószentpéteren

kiadták, a Szépirodalmi és a Magvető Könyvkiadónál is. Azokat is, amelyeket otthon betiltottak. Hívták író-olvasó találkozókra, s amikor megtudták, hogy verses előadás is van „árukapcsolásként”, annak külön örültek. De volt, hogy a Magyarok Világszövetségének akkori elnöke, Csoóri Sándor szervezett nekünk egy németországi utat. Ez volt az első külföldi utunk. Ott is nagyon kedvező volt a fogadtatás, és ezek után már könnyűszerrel jött a többi németországi meghívás. Közben segélyen élő közmunkásként dolgoztam könyvtárakban és művelődési házakban, ahol a kollégák besegítettek azzal, hogy ajánlottak minket a testvérintézményeiknek. Hát így... Azt minden szabadon úszni tanulónak tudnia kell, hogy az elején nem jön hozzád senki epekedve, hogy alig várják az előadásod, hiszen nem ismernek, így nem is fognak kopogtatni az ajtódon, hogy meghívjanak. Aztán, ahogy felléptünk sikeresen itt is, ott is, mindig ült valaki a nézőtéren, aki szintén meghívott, majdhogynem kézről-kézre adtak. Egy idő után pedig ment a dolog magától. Ha új műsorom volt, azt újból elküldtem, és meg is hívtak. Mindig kérték az új előadásaimat is, mert látták, hogy nem bővült árulunk. Itt hangsúlyoznom kell, hogy mi nem egy jól fizetett színházi állás mellett „hazniztunk”, ahogy mondani és elképzelni szokás bizonyos körökben, hanem nekünk ez volt az életünk. A közönség látta, hogy mi értékes dolgokat vittünk és mutattunk be nekik, és emiatt nagyon

nagy tisztelet övezte a mi munkánkat és hozzáállásunkat.

– Nincs melletted senki, magadra vagy hagyva, és még az a kedvezmény sincs, mint a kőszínházakban az egyéni esteknél, hogy van egy fényed, van egy sűgöd egy díszleted...

– Mi hozzá kellett szokjunk ehhez a szegény színházhoz, ahol néha még színpadot sem találsz. A XIV. Lajosnak tulajdonított híres mondáson csavarva egyet én azt szoktam mondani: „a színház én vagyok”. Nehogy nagyképűségnek vegye bárki is, csak azt szeretném ezzel érzékeltetni, hogy ahol egy színész fellép, az a hely akkor és ott „a színház”. Más kiutad nincs. És nem a fizetett dramaturg fogja neked összeállítani a szöveget, hanem te magad. Ezt is meg kell tanulni. Több ember munkáját kell elvégezned. Kemény lét. Fél évi kutatómunkát folytatatsz minden műsorodért, amíg összeolvasol annyi verset és prózát, amennyiből ki tudod választani azt az egyórányi szöveget, amit előadsz. Különböző nemcsak irodalmi összeállításokat csináltam, a tizenhat egyéni estemből álló repertoárban mindenféle műfaj megtalálható a pódiumműsortól a monodrámán át a sanzon- és egyéb zenés estig, minden. Szerettem volna megmutatni, hogy elsősorban színész vagyok, a versmondás pedig ennek a szakmának csupán egy része, és hogy színházi, színészi produkciót is tudok csinálni, egyedül is, segítség nélkül. Ehhez kell némi bátorság is. Aztán egy est

létrehozásával a szövegösszeállításon túl is rengeteg munka van: neked kell megrendezned, neked kell kitalálnod a látványt, neked kell megszervezned, neked kell megfognod a bőröndödet és csángálnod a világban, vonatra fel, vonatról le, sárban, hóban, fagyban, forróságban, méz, mint a bolond, mert benned van a kényszer. Azt hiszem, ezt hívják küldetéstudatnak.

– Erdélybe mikor mentél vissza előadással?

– Tizennyolc év után hívtak vissza először a színházba, a Vásárhely visszavár elnevezésű rendezvénysorozatra, a *Kék Angyal* című sanzonestemmel. Zsúfolt ház fogadott. Nagyon megilletődtem, mert az igazat megvallva kissé féltem, hogy ennyi idő elteltével senki nem fog már emlékezni rám, hiszen a nemzedékem szélnek eredt... Ugyanott másnap a *Csendes kiáltvánnyal* léptem fel. Volt sírás-rívás. Rá két évre ismét hívtak, az *Árva Bethlen Katával*.

...mindig ült valaki a nézőtéren, aki szintén meghívott, majdhogynem kézről-kézre adtak. Egy idő után pedig ment a dolog magától.

– Mind a 16 előadásodat frissen tartod? Meséj a fenntarthatósággal kapcsolatos nehézségekről.

– Igyekszem. A *Bethlen Katát* húsz éve játszom, és ha gyakran adom elő, stabil a szövegtudásom. De van, amikor olyan műsort kérnek, amely például ünnepnapokhoz kötött, s egy évben egyszer adom elő. Ilyenkor, bizony, rengeteg munka van azzal, hogy „előkotortjam”, hogy felfrissítsem a szöveget. Vagy van, amikor egy rövidebb változatot kérnek. Ez a halálom. El sem tudják képzelni a meghívók, hogy ez mit jelent. Hogy megmaradjon a dramaturgiája, az íve, a hangulata akkor is, ha a felét kiszedem. Volt olyan, hogy kérdezték, „mennyi az annyi?”. Megmondtam. Erre, hogy „a fele mennyi?”. Szépen elmagyaráztam, hogy a fele is ugyanannyi, mert levegőt se veszünk félig, s ez nem parizer. Nekem ugyanúgy fel kell készülni a fél órára is, mint az egy órára, ugyanúgy el kell utaznom, ugyanúgy elfogyasztom a festéket, ki kell mosnom és vasalnom a jelmezemet (a csipkés, fodros csíki ingről nem is beszélek), és az idegrendszeremet se félig használok, ugyanannyi a felkészülési idő,

ugyanannyi az idegi munkám a fél órára is, mint az egy órára. Mert ha újrabszabod, ha rövidebbre fogod az előadást, akkor újra kell tanulnod a végszavakat, hogy melyik vers hova csatlakozik. Tehát ha megbontod, újra kell szerkeszteni és tanulni az egészet.

– Hogy tekintesz vissza az elmúlt harmincéves előadói életutadra?

– Bármilyen kemény is ez a lét, én nem panaszkodom, mert eljutottam oda, hogy tudjam: minden, ami történt, az én épülésemért, okulásomért történt, és ezektől vagyok mindaz, aki vagyok. Mindenért, amit a harminc év alatt elértem, én magam küzdöttem meg, egy csomó lemondással, megaláztatással és nehézséggel. Közben neveld és tanítsd a gyermekeidet is, de szolgálj az embereket is, mert azt is muszáj. És bármilyen nehéz is, én szerettem, szeretek országjáró lenni a mai napig. Boldogan megyek a legkisebb faluba is. Ehhez kitartás, elképesztő erő és hit kellett, mert az embert tényleg a hite viszi olyankor, amikor a nemzetéért kell tennie. Itt nincs nyafogás, hogy nincs kedved. Nem lehet kényeskedni. És ha tízen jönnek be, akkor annak a tíz embernek kell játszani, és nekik ugyanúgy kötelesség a maximumot adni, hiszen ezért mentek el téged megnézni, meghallgatni. Ezt tanították nekem a kitűnő művésztanárait, és ez be is igazolódott. Nem az a lényeg, hogy hány ezren látták az előadásaidat, léptem én már fel több száz ember előtt is. És nem is az a fontos, hogy hol fordultál meg, milyen híres színpadokon léptél fel a nagyvilágban.

Vendégségben a csernátони Haszmann Pál Múzeumban. Képek: Meister Éva gyűjteménye

Ezt meghagyom a „nagyoknak”, akik a jó meleg színházakban csücsülnek a megszokott közönséggel. Mernének kilépni ebből a közezből, minden kedvező körülmény közül... Számomra az a lényeg, hogy ahol szükség van rám, oda elmenjek. Akár ingyen is, akár jótékonyági előadásokra is, ha nemes a cél. Mondjuk, Bözödújfalú új templomáért. Vagy egy délvidéki magyar iskoláért, hogy megmaradjanak. Vagy egy felvidéki óvodáért, mert esik be az eső a tetőn. Vagy a kárpátaljai magyarokért, a polgárháború idején. Vagy egy magyarországi gyülekezethez a parókia felújításáért.

**Számomra az a lényeg,
hogy ahol szükség van
rám, oda elmenjek.
Akár ingyen is, akár
jótékonyági előadásokra
is, ha nemes a cél.**

– A koronavírus-járvány alatt mivel foglalkoztál? Most min dolgozol?

– Dévai Nagy Kamilla előadóművésszel és Lukácsy Katalin színművész kolléganőmmel van egy közös, nagy projektünk az Emberi Erőforrások Minisztériumának és a Kárpát-medencei Magyarok Kulturális Egyesületének támogatásával a „Trianon – 100” megemlékezés kapcsán. Nyolcvan előadást vállaltunk bemutatni a Kárpát-medencében, jövő augusztusig. A nem pályázati előadásokkal ez száz lesz. A járványügyi korlátozások miatt egyelőre csak itthon, Magyarországon tartottunk előadásokat, tehát nagyon várjuk már a lazításokat és a nagy találkozásokat az otthoni közönséggel is. Egy új előadásra készülök, kilátásban van egy új monodráma is, és még sok, nagyszabású tervem van, ami egyelőre maradjon titok.

Névjegy:

MEISTER ÉVA színművésznő 1956. május 2-án született az erdélyi Olthévizen. A marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán végzett, Gergely Géza rendező-pedagógus évfolyamán, mestere Csorba András színművész volt. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban harmadéves korától játszott, majd az egyik közkedvelt, a közönség által sokszor nyíltzini tapssal elismert tagja volt. 1987 nyarán a négy éve betiltott író férjével, Molnár H. Lajossal és másfél éves kislfiával Magyarországra menekültek a Szekuritáté, a pártapparátus és a színház nacionalista vezetőségének zaklatásai elől. 1989 óta színház és egyéb intézményi támogatás nélkül, mint mai, modern Déryné, 17 egyéni estjével egymaga járja a Kárpát-medence magyar településeit, és a nyugati diaszpórában élő közösségeket. Több mint 30 éves munkáját eddig egyelőre a közönség díjazta: a Magyar Művészetért díjrendszer Gubcsi Lajos Ex Libris-díjával (2015), és a Falvak Kultúrájáért Alapítvány a Magyar Kultúra Lovagja címmel (2019).

Dandé Brigitta, Kovács Barbara,
Mazilu Denisa, Nagy Gréta

Szabó István, a táblaavató és monográfiaíró ember

Ottomány Bihar megyei település, a Partiumi történelmi régió része. Az Érmelléken fekszik, Érmihályfalvától délkeletre, az Ér folyód mellett, Szalacs és Érbogyoszló között. A település történelme a bronzkorszak középső és kései szakaszába nyúlik vissza. A környéken végzett régészeti ásatások alkalmával előkerült leletek bizonyítják, hogy több mint három évezreddel ezelőtt emberek laktak a mostani falu közvetlen közelében. A szinte megszámlálhatatlan leletanyag alapján a területet Közép-Európa nagy részén Ottományi kultúra néven tartják számon.

A történészek és a kutatók azt feltételezik, hogy a Balkán-félszigetről érkezett nép telepedett meg itt, csakúgy, mint Kelet- és Közép-Európa más részén. A feltárt leletek arról tanúskodnak, hogy az akkor élő emberek halászáttal, vadászattal, földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkoztak. A település természetes védettségét a körülötte lévő víz és mocsár biztosította.

Ottományt, mint általában az Érmellék legnagyobb részét, a magyar államalapítók meghagyták védelmi vonalnak. Valószínű, hogy a 11. században németek kisebb csoportját telepítették ide. Feltételezik, hogy a település nevét is német alapítójáról, Oltuman-Altmanról, kapta a nevét, de erre a falu nevén kívül nincs semmi bizonyíték. Nevét Árpád-kori településként az oklevelek 1263-ban említik először, mint Moys nádor birtokát. A 15. században itt élt lakosok nevei bizonyítják, hogy szintiszta magyar település volt (Balog, Isaak, Kerekes, Damokos, Paztor, Sipos, Zabo, Zilagi, Vida, Varlo stb.). 1552-ben harmincegy telket írtak össze, és a település a nagyobb falvak csoportjába tartozott. A 18. század második felében és a 19. század első felében a Verebélyi család örököseié volt, valamint a Jasztrabszky, Komáromy, Inczedy, Balogh, Medve, valamint a Péchy, Gulácsy, Fráter, Fényes

család és a Szentjóni Szabó család osztottak rajta.

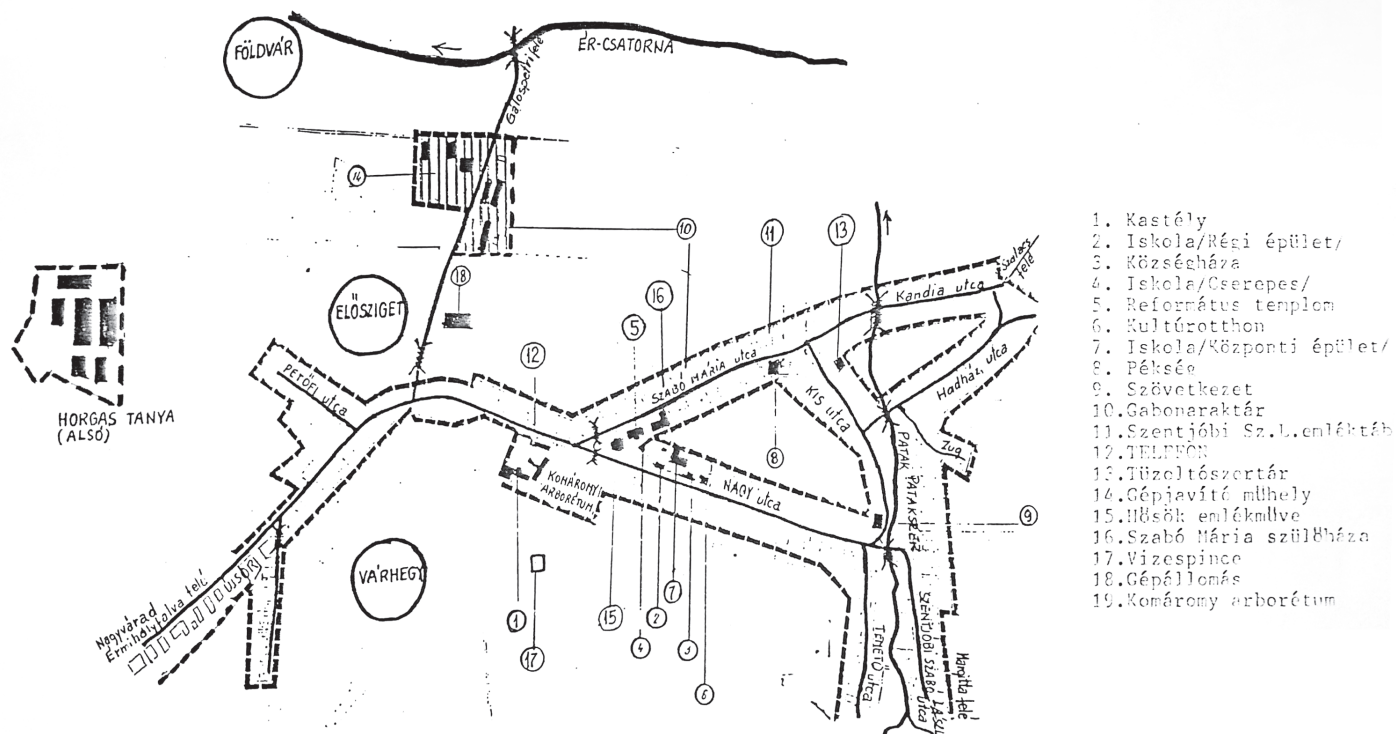
1870-ben már 1006 lélek élt Ottományban. A 19. század második felében a Komáromy-birtok nagy részét a kúriával és a parkkal együtt Szentjóni Szabó Gyula vásárolta meg. A Jasztrabszky-birtokot Reszegei Jasztrabszky Kálmán és Jasztrabszky Lonyai Sándor örökölte meg. A birtok egy készlet a román állam az agrárreform alkalmával kisajátította, a megmaradt részt pedig eladták 1927-ben Lovass Istvánnak és egy társaságnak. A birtokból kisebb részt helybeli lakosok is megvásároltak.

Az 1890-es statisztikai évkönyv szerint a faluban 1134-en éltek, volt református templom, postahivatal és takarékpénztár is. Nagyon sok ember a falutól nyugatra, észak-dél irányban lévő tanyákon lakott. Ezek a tanyák a következők voltak: Búzaréti-tanya, Sziget-tanya, Szöllősi-tanya, Előszigeti-tanya, Horgas-tanya. A faluban a lakóházak száma kétszáz körül volt. 1898 decemberében felépült az új templom, mivel az előző villámcsapás következtében leégett. 1911-ben megépült az új, abban az időben igen korszerűnek mondható községháza. Az építkezést folytatva, 1914-ben felépült az új iskola is, amely egy tanteremből és egy tanítói lakásból állt.

Az első világháborút követő békeszerződés alapjaiban változtatta meg a magyar település mindennapjait. 1920 után az érmihályfalvi járáshoz tartozó Ottomány Romániához került, nevét pedig hivatalosan Otomanra, majd Otomani-ra változtatták. Az újabb, 1940. szeptember államhatalom-változás nyomán a román közigazgatást kivonták, és fokozatosan bevezették a magyar rendszert. Ottományba a magyar katonák szeptember 6-án vonultak be. A falu ismét fejlődésnek indult. 1943 végén megkezdték

Ottomány címere

A Szabó István által készített térkép Ottományról

az Ottományt Érbogyoszlóval összekötő út lekövezését, és elkezdődtek az Ottományból Szalacs felé vezető út előkészítő munkálatai. A kezdeti lelkesedést és boldogságot azonban hamarosan felváltotta a kilátástalan háború, a bánat és a gyász. 1944. szeptember elején megérkezett az első német katonai gépjárműjavító csoport, amely a leventegyeesület által bérelt kastélyban állította fel műhelyét. A lakosság folyamatosan zaklatásokon ment keresztül, a háború következtében pedig a lakosság 67 fővel csökkent.

Újabb államhatalom-változás következett, az élet pedig újra nehezzé vált a vidéken. A falu lakossága a nélkülözések miatt 1948 nyarán fellázadt, a szembenállás tettelegességgé fajult. A megtorlás nem sokáig váratott magára. A zendülőket Mihályfalvára szállították, ahol különféle kínvallatásban részesültek. 1949-ben megalakult az Új Élet Mezőgazdasági Társulás, amely egy ideig megóvta a gazdálkodókat a kollektív gazdaságba való belépéstől. Ez azonban nem tartott sokáig, augusztus 11-én megalakult a társas termelőszövetkezet.

Ezt követően újabb szomorú nap következett Ottomány történetében. 1950. október 1-jén a községet faluvá minősítették, amivel végérvényesen

megpecsételődött a sorsa. Értarcsa község egyik faluja lett, és megszüntették a néptanácsot is. Ettől az időtől számíthatjuk a falu fokozatos elsorvasztását. Megkezdődött a tanyavilág felszámolása is, valamint megindult a kollektivizálás. 1956. február 1-jén egy közigazgatási átszervezés következtében Ottományt leválasztották Értarcsa községről, és Szalacs község faluja lett. Az átszervezés után megkezdtek a szalacsi út lekövezését, és beindult az autóbusz közlekedés is. A fejlődés újra megkezdődött. Megépült az új művelődési otthon, ahol rendszeres filmvetítéseket tartottak. 1971-ben korszerű pékség épült, és több útszakasz is aszfaltburkolatot kapott. Ennek köszönhetően Ottomány utcáinak 85 százaléka aszfaltburkolatú lett.

1963-ban óriási változást idézett elő a falu életében a villamosítás. A villanyval egy időben megjelent az első televízió is. Esténként a gyűlésteremben 40–50 ember nézte a televíziós műsorokat. 1979-ben felépült az új emeletes iskola, amely új bútorzatot és laboratóriumi felszerelést is kapott.

Az 1989. decemberi változások normális körülmények között mentek végbe a faluban. A mezőgazdasági termelőszövetkezet megszűnt, a földek pedig igyekeztek visszajuttatni jogos

tulajdonosaiknak. A rend újra visszaállni látszott. Az 1990-es évek második felében a templom falán emléktáblát avattak, a Komáromi-arborétumban rendezték meg a VIII. Honismereti Tábor, valamint elkészült a Hősök Emlékműve is. A falu lakossága ekkor 791 volt, amiből 743 magyar, 10 román, 38 roma. Ebből az adatból kitűnik, hogy száz év alatt a falu lakosságának száma 343 fővel csökkent, ami 30,25 százalékos apadást jelent. Legfrissebb adatok szerint a jelenlegi lakosság 738 fő, amelyből 731 magyar. Sajnos, a falu egyre inkább az elöregedés felé halad. Szabó István Ottományról írt kismonográfiájában azt hangoztatta, hogy nagyon fontos volna valamilyen megoldást találni, amivel megakadályozható lenne a falu sorvadása.

Felmérés Szabó Istvánról

Szabó István emléke még elevenen él a falu tudatában. Ez annak is köszönhető, hogy élete időben nem túlságosan régnyúlik vissza. Szinte minden jelenlegi ottományi lakos emlékszik még rá valamilyen formában. Ebből az előfeltevésből indultunk ki, amikor kutatómunkánk elején egy kérdőíves felmérést végeztünk. Azt szeretnénk

volna kideríteni, hogy a lakosság mit tud Szabó Istvánról, és mit nem. A viszonylagos reprezentativitás érdekében az összlakosság 10 százalékát vontuk be a felmérésbe, s igyekeztünk a minden korosztályt megszólítani. Összesen 70 kérdőívben 19–73 éves férfiak és nők válaszoltak. A kérdőív egésze megtalálható a dolgozat végén, az 1. mellékletben.

Az általános kérdések után először Ottomány legfőbb látványosságaira kérdeztünk rá. Először tudni szeretnénk volna, hogy mit tartanak a helyi lakosok érdekesnek és nevezetesnek a faluban. Valamennyi megkérdezett megemlégett a Komáromi-kúriát. 65 százalék a Szentjóni Szabó László mellszobrot, 50 százalék a világháborús emlékművet, 30 százalék a kúria udvarán található vizes pincét jelölte meg válaszában. Az idősebbek főleg ezeket tartották a falu legfőbb látványosságainak. A fiatalabbak válaszai között azonban már több minden is előkerült két-három alkalommal, ilyen például a pincesor, a Fráter-emlékmű, Ottomány monográfiája, a Szabó Magda-emléktábla, az arborétum. Persze a sor még így sem vált teljessé. Ebből levonhattuk azt a következtetést, hogy a legfőbb látványosságokkal tisztában vannak az emberek, de sok jelentős dolog felett el-siklanak, vagy nem tulajdonítanak nekik nagy értéket.

Szabó István 1934. december 14-én született Ottományban, szülei szilágypériek voltak.

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak: tudják-e a megkérdezettek, hogy az általuk felsorolt látványosságok ki által kerültek előtérbe? Ezt azért bátor-kodtunk megkérdezni, mert szinte valamennyi hozzáköthető Szabó István tevékenységéhez, s mint kiderült, ezt valamennyien tudták. Azonban amikor arra kérdeztünk rá, hogy Szabó István pontosan mit is tett a falu érdekében, a válaszadóknak csak 22 százaléka mondta, hogy sok szobrot állított, de pontosan nem tudták megnevezni azokat. 30 százalék szerint Szabó István emlékműveket állított, de csak ketten neveztek meg pontosan Szabó Mária emlékművét; ugyanakkor tíz személy tudta, hogy ő írta a kismonográfiát, és szintén tíz személy említette meg, hogy ő kezdeményezte a kúria felújítását.

Arra a kérdésünkre, hogy mivel foglalkozott Szabó István, sok fajta válasz

Szabó István 1943-ban

érkezett. 80 százalék tudta, hogy tanár volt, 40–40 százalék említette, hogy igazgató, alpolgármester és monográfiáíró is volt. Egy-egy válaszban előfordult, hogy a boltos, a helytörténész, a botanikus, az iskolaépítő, az önkormányzati képviselő és a természetvédő foglalkozás is jellemző volt rá. Ez alapján levonhatjuk a következtetést, hogy a faluban az emberek nincsenek egészen tisztában Szabó István munkásságával. A legjellemzőbb dolgokat tudják, de ez a színes életműnek csak egy kis része.

Kérdőívünk végén megkértük a válaszadókat, hogy mondják el: szerintük milyen ember volt Szabó István? E kérdésünkre érkezett a legtöbb és legváltozatosabb válasz. A megkérdezettek 40 százaléka tartotta a tanár urat segítőkésznek, jószívűnek, intelligensnek, okosnak és állatszeretőnek. Ezek voltak a leggyakoribb válaszok, a falu közössége általánosságban így emlékszik a mi hőszünkre. És ő valóban ilyen ember volt. Mivel az e kérdésre adott válaszok mindegyikét fontosnak találunk, igyekszünk mindegyiket megemlíteni. Tehát Szabó István az ottományi lakosok szerint: becsületes, korrekt, rendes, a falujáért küzdő, értelmes, művelt, önmagával keveset foglalkozó, kitartó, odaadó, falu- és emberszerető, sokoldalú, szomszéd-szerető, értelmiségi, természetbarát, polihisztor, értékes, kedves, őszinte, néha kötekedős, kissé zárkózott, szobatudós, illedelmes és akarátát megvalósító ember volt. Volt, aki azt is mondta

róla, hogy minden benne volt, ami csak kellett, és próbálta a maga módján ismertté tenni a falut.

Kérdőívünk kiértékelésé végén hadd álljon itt két egyéni vélemény, amelyek talán a legsokatmondóbbak, és leginkább összefoglalják mindazt, ami egy igazi hőst jellemez. „Szabó tanár úr végtelenül okos, művelt ember volt. Minden téren tudott egyéni és szakmai tanácsokat adni. Jószívű ember volt, aki anyagiakkal is segítette a hozzá fordulókat. Önzetlenül segített mindenkinek, akár hivatalos okmányok, kérdőívek kitöltésében is. Jó értelemben véve nem ismerek hozzá hasonló embert.” „Ő mindent megtett, hogy fejlődjön Ottomány, és hogy emlékezzünk a régi dolgokra is.”

Szabó István élete és munkája

Szabó István 1934. december 14-én született Ottományban. Szülei szilágypériek voltak. Édesapja az ottományi szövetkezetben kapott üzletvezetői állást, ennek következtében a faluba költöztek. Mire iskolakötelessé vált, már Poklosteleken lakott a család. Ott végezte el a négy elemi osztályt, s visszaköltözve szülőfalujába, Ottományban fejezte be az általános iskolát. Ezt követően textilipari szakiskolába került Nagyváradra, majd Brăilába kapott kihelyezést. Kijelölt munkahelyére azonban nem ment el, hanem először Székelyhídon vállalt irodai munkát, majd újra az iskolapadba ült. Katonai szolgálata után Margitán érettségizett le. Érettségi után előbb elvégezte a nagybányai Tanárképző Főiskola Természettan-Élelmiszer- és Mezőgazdaságtan karát, majd a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem biológia szakán szerzett tanári diplomát.

Munkaviszonyát könyvelőként kezdte az ottományi szövetkezeti üzletben 1978-ban, majd ugyanitt üzletvezető lett. Ebből eredően sok helyi lakos ma is boltosként is emlékszik rá. Ezt követően négy éven át a helyi általános iskola tanára, majd 13 éven keresztül igazgatója volt. Hathatos munkássága idején épült fel az iskola új épülete, és látták el azt új bútorzattal. Pedagógusi munkája elismeréseként minisztériumi kitüntetésben is részesült.

Már kezdő tanár korában elkezdett helytörténeti kutatással foglalkozni. Szenvédélyesen gyűjtötte a régi térképeket, fotókat, dokumentumokat. Tanári pályája a szalacsi általános iskolában ívelt tovább, ahol húsz éven keresztül kémiát tanított. Ez idő alatt igazgatói tisztségét is betöltött néhány évig.

Szabó István első tanári oklevele

A szülőfaluja sorsának alakulása mindig is a szívügye volt. 34 éven keresztül volt az ottományi művelődési otthon igazgatója. Munkájáról számos feljegyzést készített, és mindent a lehető legpontosabban dokumentált is. Ez idő alatt elérte az otthon általános javítását, a villany bevezetését.

Már 1989 előtt, majd 1990 és 2000 között – ezúttal az RMDSZ színeiben –, majd két cikluson keresztül független jelöltként képviselő volt a szalacsi tanácsban, ahol Ottomány lakosainak érdekeit képviselte. 1996 és 2000 között a szalacsi önkormányzat alpolgármesterének választotta. Külön akciókat szervezett a falu önállóságának visszaszerzéséért, ezét többször ellentétbe került a helyi hatalmasságokkal. Célját azonban nem sikerült elérnie, Ottomány továbbra is a község része maradt, s ez a mai napig változatlan.

Közéleti tevékenysége során két helyi alapítványt is létrehozott, az egyik az *Érmelléki Mezőgazdasági Társulás*

Ottomány nevet viselte, amely idő közben megszűnt.

Számos teendője mellett külön foglalkozott az Érmellék mocsarainak, tavainak, hajdani élővilágának visszaállításával. Ennek érdekében tanulmányokat és beadványokat készített. Így került kapcsolatba Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társasággal, akik e mozgalom hivatalos elindítói voltak. A tanár úr cselekvően vette ki a részét az egyesület tevékenységéből. Mindenütt ott volt, részt vett az Érmellék minden rendezvényén. Ha valahol véletlenül nem jelent meg, azonnal megjegyezték hiányát. Nélküle nem voltak elképzelhetőek az Érmellék településeinek rendezvényei, ünnepei. Kapcsolatainak köszönhetően sikerült megrendezni Ottományban a VIII. Honismereti Tábort, amelynek előkészítésében és lebonyolításában is sokat segített. Az egyesület elnökével, Dukrét Gézával is nagyon jó kapcsolatban állt, aki mindenféle túlzás nélkül mondta róla, hogy ő az ermelléki kistrégyó egyik

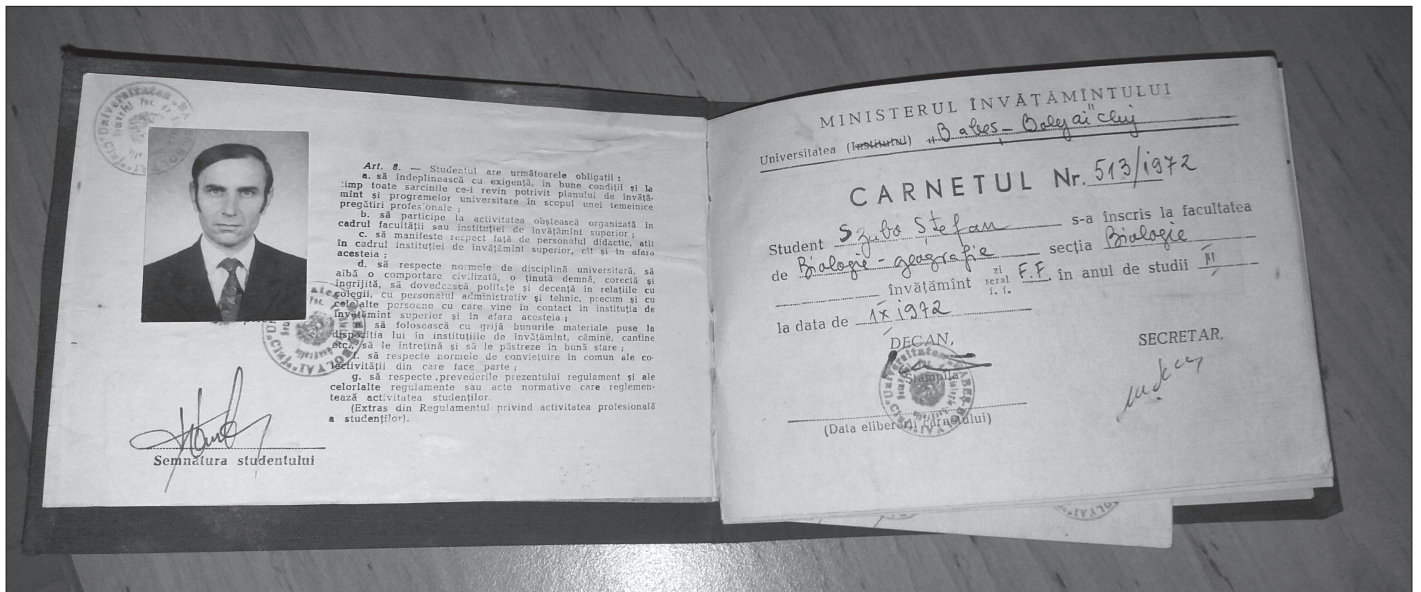
legjobban ismert és tisztelt személyisége. Sokrétű munkásságáért a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság Fényes Elek-díjjal is kitüntette, amelynek átnyújtásakor kiemelték a szülőfaluja fejlesztése és szépítése érdekében végzett munkásságát.

A növény- és állatvilág a mindennapi életében is közel állt hozzá. Otthonában számos állat és növény is otthonra lelt. A virágait különös törődéssel gondozta, s egyes fajok szaporítását is kifejlesztette. Állatai akár a ház belső tereiben is megfordulhattak, együtt éltek vele.

Már fiatal tanárként foglalkozott a falu történetével, jeles szülőtteivel. Több kutatómunkát is végzett a múlt felderítése érdekében. Később, mint tanácsos még alaposabban megismerkedett a település területével, határaival, élővilágával. Felhasználva újabb ismereteit és évtizedes tapasztalatait, kutatásait, beleértve a levéltári kutatást is, valamint hatalmas saját adattárát, 2002-ben megírta Ottomány monográfiáját *Ottomány, kismonográfia* címmel, amely a Partiumi füzetek 18. köteteként jelent meg. A szakmában jártas emberek szerint munkája példaértékű abban a tekintetben, hogy miként kell megírni egy falumonográfiát.

Szülőfaluja sorsának alakulása mindig is a szívügye volt. 34 éven keresztül volt az ottományi művelődési otthon igazgatója.

Hagyományörző tevékenysége életének egy jelentős részét töltötte ki. Számos emléktábla és emlékmű kezdeményezése, elkészíttetése és felavatása is az ő nevéhez fűződik, amelyeket anyagilag is nagybárára ő állott. A továbbiakban csak néhányat szeretnénk megemlíteni. Egyik első akciójaként 1995-ben emléktáblát készíttetett, amely megjelölte azt a helyet, ahol Szentjóni Szabó László szülőháza állott. 1999-ben sikerült felavatni az általa tervezett világháborús emlékművet, amelyet részben helyi adományokból, részben saját költségén készíttetett el. Mivel ráfogták, hogy hiányosak az emlékmű elhelyezésének engedélyei, hárommillió lejes bírságot róttak ki rá, ami akkoriban nagy összeg volt. Az ügyet később ejtette a bíróság. 2006-ban turulmadarat készíttetett az emlékműre. Ugyanabban az évben az ő jóvoltából emléktáblát avattak fel a Várhegyen, Fráter

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem által kiállított diákigazolvány

Loránd tiszteletére. A Komáromi-kúria falára is emléktábla került, megjelölve azt, mint emlékművet. Ezt követően holokauszt-emléktáblát készített az 1944-ben deportált zsidók emlékére, és csónak alakú síremléket állított ismeretlen német katonák emlékére. 2008 őszén domborműves emléktábla került a templom falára, amivel Szentmihályné Szabó Mária író, a falu nagy szülőtte előtt tisztelgett. Sajnos, ezekhez sem intézmény, sem valamilyen szervezet nem nyújtott anyagi támogatást, ezért jórészt saját zsebéből fizette a költségeket.

Idős korára sem vesztette el életerejét és lelkesedését, bár ő is küzdött betegségekkel, sőt az is előfordult 79 éves korában, hogy egy nyár alatt tíz kilót is lefogyott. Ennek ellenére fizikai állapota és szellemi frissessége még ekkor is irigylésre méltó volt. Könnyen elboldogult a számítógéppel, az internetet is napi rendszerességgel használta. Nagyon fontosnak tartotta, hogy mindenről tudjon, hiszen minden érdekelte, és szinte minden témában kimagasló műveltséggel bírt. Mindenről megvolt a saját véleménye, amit nem is rejtett véka alá. Az *Erdélyi Riport* című hetilap hátsólapján, 2013-ban egy vele készített interjújában is megemlítette, hogy őt nem sokan kedvelik a természete miatt, mert ő nem állja meg, hogy ne mondja ki az igazat, mindent szóvá tesz, amiről úgy érzi, hogy nem egyezik a közösség érdekeivel. Az interjú készítésének idejében például azon zsörtölődött, hogy mióta az úrgazdagok a környéken való vadászati jogot megszerezték, mindennaposak a puffogatások, ráadásul védtett madarak is gyakran esnek ennek

áldozatául. A madarokról úgy vélekedett, „azt mondják, róluk, hogy kárt tesznek a vetésben, de azt nem tudják a balgák, mennyi hasznos munkát végeznek a rovarok, férgek elpusztításában”.

Az idős Szabó István

Ekkori rossz kedélyállapotát az is befolyásolta, hogy idős korára a látása is megromlott. Egész életében nagyon szeretett olvasni tájékozódásként vagy pusztán időtöltésből, de megromlott idős-kori látása ebben nagyon akadályozta. Kicsit úgy érezte, hogy ezzel bezárult előtte a világ.

Élete végéig azon fáradozott, hogy jobbbá tegyen dolgokat, maradandót hozzon létre. Sohasem szűnt meg annak a sorolásával, amit szerinte másként kellene tenni a falu életében. Munkája elismeréseként a díszpolgári címet is felajánlották neki, de nem fogadta el. Ezt azzal indokolta, hogy öreg lévén, ő már nem titulusokra vágyik, csak azt szeretné, ha kicsit lelkesebb lenne a falu népe, ha odafigyelnének értékeikre, és gondolnák mindazt, amit az elődök megteremtettek.

2004-től egészségi állapota egyre romlott. Az orvosok prosztatarákot diagnosztizáltak nála. Betegségét a kezdetekben jól viselte, később azonban egyre rosszabb lett az állapota. 2015-ben kórházba is került, de még innen is elkérezkedett az általa rendezett utolsó ünnepségre. Tizenkét évi szenvedés után 2016. szeptember 7-én huny el saját lakásában. Az ottományi temetőben szülei mellett helyezték örök

nyugalomra. Fejfájára egy saját maga választott idézet véstek, ami hűen jellemzi az általa megtett életutat, és kicsit a jövőbe is mutat: „Éjszaka majd fölnezel a csillagokra. Az enyém sokkal kisebb, semhogy megmutathatná, hol van. De jobb is így. Számodra az én csillagom egy lesz valamerre a többi csillag közt. Így aztán minden csillagot szívesen nézel majd... Mind a barátod lesz.” (Antoine de Saint-Exupéry)

**Élete végéig azon
fáradozott, hogy jobbbá
tegyen dolgokat,
maradandót hozzon létre.
A díszpolgári címet nem
fogadta el.**

Halálhíre mélyen megrendítette az őt tisztelő és szerető embereket. Egy, a halála napján közzétett Facebook-bejegyzésre ilyen hozzászólások érkeztek: „Minden tisztelet az övé!”, „Tanítottunk együtt. Mindig tiszteltem, becsültem, bámulatba ejtő kitartással küzdő harcos volt. Sok ilyen pedagógusra lenne szüksége a mai társadalomnak. Közönöm neki, hogy engem nagyon szeretett, s mindig elismeréssel beszélt rólam”, „Emléke örökké élni fog tisztelői és rajongói körében. Aki ismerte, szerette és felnézett a nagy tudású Tanár úrra! Élete és munkássága legyen példakép a mai nemzedékünk számára”, „A legnagyobb lokálpatrióta volt, akit valaha ismertem”, „Áldozatos munkája, tenni akarása példaként szolgál mindannyiunk számára.”

Szabó István tanítványai körében

Úgy hisszük, ezek a sorok méltó bizonyítékai annak, hogy Szabó István valóban egy hétköznapi hős volt!

Mit köszönhetünk neki?

A teljesség igénye nélkül például ezeket: a legelső falunapok megszervezését. Az ottománi iskola emeletes épületét. A turulmadaras háborús emlékművet a templom előtt. Az ottománi zsidók emlékművét. Fráter

Loránd (1872–1930) honvéd huszárszázados, országgyűlési képviselő és dalszerző emléktábláját. A Szentjóni Szabó László (1767–1795) költő szülőházára helyezett emléktáblát. A Szentmihályiné Szabó Mária (1988–1982) író emléke előtt tisztelgő márványtáblát a templom falán. Szentjóni Szabó László szobrát – saját költségén. Ottomány monográfiáját. A Szabó Magda háznál készített emléktáblát. Mayr Mária egykori tanító és Szarukán János 1848-as honvédtiszt emléktábláját

Poklosteleken. A régi használati eszközökből és tárgyakból álló, a Komáromi-kúriában létrehozott kiállításnak adományozott magángyűjteményét. A Komáromi-udvarház épületegyüttes műemléképületté nyilvánításának kezdeményezését. Kápolna megépítésének indítványozását.

Könyvészet:

Szabó István: *OTTOMÁNY. Kismonográfia*, Partiumi füzetek 18., 2002.

D. Mészáros Elek: *Álomból valóság Ottományban. Biharország*, 2013. augusztus 22. <http://archiv.biharmegye.ro>.

Kotricz Tünde: *Turulmadaras világháborús emlékmű. Köztérkép*. 2015. május 22. <https://www.kozterkep.hu>.

D. Mészáros Elek: *A zsörtölődő táblavavató*. Erdélyi riport, 2013. február 25. <http://erdelyriport.ro>.

Felavatták Szentjóni Szabó László szobrát Ottományban. *Erdély Online*, 2015. augusztus 24. <http://www.erdon.ro>.

Sütő Éva: *Az emlékezés virágai – Szentmihályiné Szabó Mária. Érintő*, 2018. augusztus 30. <http://www.erinto.ro>.

Wikipédia – *Ottomány* hu.wikipedia.org.

Emlékkép 1999 októberéből az ottománi VIII. Honismereti Táborból. Képek: Szabó István gyűjteménye

(Az írás készültkor, 2019-ben a szerzők az ottománi 1-es számú Általános Iskola tanulói voltak. Dandé Brigitta, Kovács Barbara és Nagy Gréta a margittai Horváth János Elméleti Líceumban tanul tovább. Irányító tanár: Bödő Leonetta.)

